

„Jöjjön e forráshoz, egészséget lel itt.” Gyógyító vizek és fürdőkéltúra

“Come to this spring, you will find health here.” An exhibition entitled Healing Waters and Bath Culture

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

dezo.krisztina@lib.pte.hu, gergely.zsuzsanna@lib.pte.hu, molnar.david@lib.pte.hu

Initially submitted March 31, 2020; accepted for publication Apr.28, 2020

Abstract

"Come to this spring, you will find health here." An exhibition entitled Healing Waters and Bath Culture opened April 27, 2016 in the Library of the Pécs University. The exhibition commemorated the 125th anniversary of the Hungarian Association of Balneology, and aimed to present the historical spas of Hungary and especially of Baranya County, representing the literature about balneology, the healing waters and the bathing culture by more than 250 books and postcards, as well as more than half a hundred additional objects. The bathing culture of each civilization and era is extremely rich and varied. It is not only an exciting phenomenon in terms of personal hygiene, but it is also related to religion, everyday habits and the fine arts. The 19th century spa and balneology literature repeatedly reminded the readers to the favourable conditions of Hungary in this regard. The exhibited books came from the rich balneological literature of the Klimó Library, the Knowledge Centre of the University of Pécs, the Pekár Mihály Medical and Life Sciences Library and the collection of the Csorba Győző Library. The postcards are part of Reuter Camillo's legacy. The instruments, drinking glasses and other objects related to bathing culture, as well as swim-dresses were borrowed from the Hungarian Museum of Commerce and Hospitality, the Janus Pannonius Museum, the Count. I. Festetics György Cultural Center, City Library and Museum Collection, while the exhibition itself was arranged with support of the Institute of Public Health of the University of Pécs.

Kulcsszavak: Balneológia, Gyógyfürdők, Gyógyvizek, Terápia, Kiállítás /

Keywords: Balneology, Spa, Thermal Waters, Therapy, Exhibition

---

A kiállítás nyitvatartása: 2016. április 27. – 2017. március 31. Pécsi Tudományegyetem Klimó Könyvtár Pécs, Szepesy u. 3.

A kiállítást rendezte és a katalógust írta:

Dezső Krisztina

Gergely Zsuzsanna

Molnár Dávid

Előszó és szakmai lektor:

Dr. Varga Csaba

Kiadványterv és fotó:

Gergely Zsuzsanna

A kiállítás anyagát szolgáltató PTE gyűjtemények:

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Reuter-gyűjtemény
PTE Klíma Könyvtár Kanonoki Gyűjtemény
PTE Klíma Könyvtár Kelemen József-gyűjtemény
PTE Klíma Könyvtár
PTE Pekár Mihály Orvosi- és Élettudományi Szakkönyvtár

Kölcsönző intézmények:

Csorba Győző Könyvtár
Gróf. I. Festetics György Művelődési Központ, Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjtemény
Janus Pannonius Múzeum
Magángyűjtők
Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum
PTE ÁOK Orvosi Népegészségtani Intézet
Simmelweis Orvostörténeti Múzeum

Előszó

Néhány éve még mosolyogtunk azon, aki a balneológiáról azt hitte: bálnatenyésztéssel foglalkozik, és – tengerünk nem lévén – mint a hazánkban művelt egyik fölösleges tudományt állították pellengérré. Ma már talán átlagos képzettségű honfitársaink többsége is tisztában van a szó jelentésével. Vannak ma már a szakmán kívül is, akiknek mond valamit Zsigmond Vilmos, Than Károly vagy Pávai-Vajna Ferenc, Moll Károly, a Schulhof testvérek neve. Fontos is ezt tudatosítani, hiszen nekünk van a világon másodikként megalakult tudományos társaságunk ezen a területen. Idén 125 éves ugyanis a Magyar Balneológiai Egyesület, mely megalakulásakor 1891-ben még a Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete nevet viselte. A történelmi Magyarország, mint tudjuk, egy teljes földrajzi egységet, az egész Kárpát-medencét foglalta magába. E földrajzi egység pedig geológiailag a Pannon-medencét jelöli, melynek ismert egy érdekes anomáliája: itt jelentősen vékonyabb a földkéreg. Ennek köszönhetjük azt, hogy termál- és ásványvizekben oly gazdagok vagyunk: csak a mai Magyarország területén 1300 hévízkutat tartunk nyilván. (Összehasonlításként: a hatszor nagyobb Franciaországban 1200-at.) Ennél még több van a teljes Kárpát-medencében, hiszen politikai határokat a geológia és a hidrológia, vagyis a természet nem ismer.

Ezen a vidéken a fürdőkultúra egészen a római korig nyúlik vissza. Alsó- és Felső-Pannónia valamint Dacia provinciák a Pannon-medence nagy részét érintették, híres fürdőhelyekkel, és itt elég Aquincum nevét említeni. A török hódítás a fürdők reneszánszát hozta, később a Habsburg-birodalomban a vegyészlet és az orvoslás fejlődésével egyre többet alkalmazták a hévizeket gyógyításra is. 1549-ben Wernher György írt először Magyarország csodálatos vizeiről. 1718-ban Csáky Imre kalocsai érsek-bíboros már a magyarhoni ásvány- és gyógyvizek összeírása ügyében a császárhoz fordult, ezt azonban csak 1763-ban rendelte el Mária Terézia. A szándékot azonban a tett vonakodva követte, így az összeírás végül a 19. század második felére tolódt.

A dualizmus korában már az arisztokrácia, ill. a felső középosztály szokásai között találhatjuk az évente többszöri üdülést az ország különböző klimatikus gyógyhelyein és fürdőhelyein: Karlsbadtól Abbaziáig, Ruzsbachfürdőtől Herkulesfürdőig. A fürdőkúrák a fürdőorvosi kar felügyelete mellett zajlottak, természetesen ivókúrával és egyéb, akkor már rendelkezésre álló módszer (iszap, masszázs és egyéb fizioterápia) felhasználásával. Ezek az üdülések éppúgy voltak alapvető társasági programok, mint egészségfejlesztési célzatúak. Ez főleg, de nem kizárólag, a gazdagabbak kiváltsága volt. A „Károly király gyermeknyaralattatási akció” keretében adriai klimatikus gyógyhelyeken nyaralhattak szegény gyermekek is.

A Monarchia és vele a történelmi Magyarország azonban szétesett. De annak ellenére, hogy Trianonban majd később a második világháború után újra elcsatolták leghíresebb gyógyfürdőinket: a felvidéki Pöstyént, Bártfát, Szliácsot, a kárpátaljai Visket, a délvidéki Palicsot és a számtalan erdélyi gyógyhelyet, ezen a téren nincs okunk nagyon keseregni. Hévíz, Sárvár, Harkány vagy Hajdúszoboszló ma éppoly híresek, mint anno a régiek voltak.

Elmondhatjuk tehát, hogy gyógyfürdőink története két nagy fejezetre tagolható: az országcsönkítés előtti és utáni időkre. Ez a gazdag kiállítás mindkét nagy korszakkal foglalkozik: külön tárlókban láthatjuk az elcsatolt országrészekről szóló anyagokat. Trianon után pedig felfedezte az ország a Balatont és új termálfürdők is létre jöttek. Sajátos módon élet alakult ki a fürdőhelyeken színházi élettel, bálokkal, helyi gasztronómiával, fürdőruhadvattal. Ezeket pszichés tényezőként hozzáadhatjuk a vizek és a klíma gyógyhatásához. Erről is sok érdekességet láthatunk a kiállításon.

Már a 18. században aránylag pontos analitikai felméréseket végeztek tudósaink az egyes hévizek ásványi összetételéről. Ennek ellenére még ma sem ismerjük a gyógyhatás egzakt mechanizmusát, egy-két kivételtől eltekintve. Külön öröm abból a szempontból is, hogy ez a kiállítás itt Pécsen jött létre, hogy egyetemünk orvoskarán az idén már 10 éves az orvostan-, gyógyszerész- és TTK-s hallgatók számára meghirdetett "Magyarország ásvány- és gyógyvizei, balneológia" című féléves kurzus, és annak angol verziója. Doktori iskoláink több hallgatója is szerzett vagy most szerez ebben a témában doktori fokozatot. Két orvoskari intézetünkben is intenzív kutatás folyik a gyógyvizekkel kapcsolatban, és ma már a balneológus kollégák némelyike "a pécsi iskola" megtisztelő néven emleget minket.

Ajánlom tehát e kiállítást mindazoknak, akik szeretnek elrövedni múltunk egy-egy különleges fejezetében. E tekintetben fürdőkultúránk és gyógyfürdőink története mindenképp történelmünk fényesebb lapjaira kívánkozik.

Varga Csaba

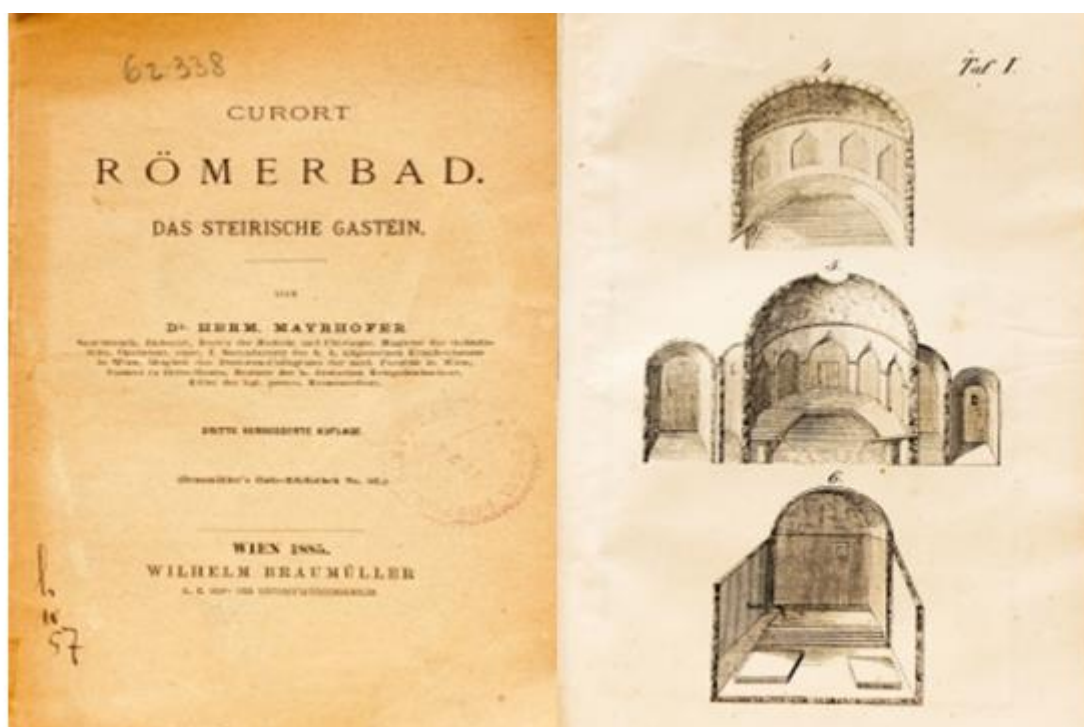
Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karának docense
Magyar Balneológiai Egyesület vezetőségi tagja

Római és török kori fürdők emlékezete

A budai fürdők első virágkorának tekinthető a római korszak. A régészet eddig összesen 18 fürdőt azonosított, amelyek közfürdők, katonai fürdők, illetve magánfürdők lehettek. Aquincum polgárvárosi nagy gőz- és kis közfürdője, valamint a Táborváros vízvezetékei a mai Római Strandfürdő területén lévő forrásokból nyerték vizüket. A római fürdők jellegzetes elemeit sikerült azonosítani az aquincumi feltárások során, amelyek a következők: *apodyterium* (fűtött öltöző), *tepidarium* (meleg vizes fürdő), *caldarium* (forró levegőjű és forró vizes fürdő), *frigidarium* (hideg vizes merülő medence). A Római Birodalom bukásával az aquincumi fürdők a római épületekkel együtt viszonylag feledésbe merültek.

Budapest fürdőinek következő virágkora a török hódoltság 150 éves korszakához köthető. A gyógyvízforrásokra épített, sajátos fürdőtípus a közösségi fürdőkultúrát honosította meg. A Duna jobb oldalán nyolc fürdőt létesítettek, melyek között volt kisebb és nagyobb jelentőségű is. Mivel az iszlám szerint a testi tisztálkodásra csak a folyóvíz alkalmas, a budai török fürdők *ilidzsá* vagy más néven *kaplidzsá* típusa volt itt megtalálható, ezek a művészi kivitelezésű és díszítésű fürdők a források fölé épültek (ahol fürdőzés előtt leöblítették testüket). Ebben az időszakban váltak a fürdőépületek Buda legnevezetesebb és legmegbecsültebb épületeivé.

Kiállított könyvek: LINZBAUER Ferenc: *Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn. Geschichtlich und naturhistorisch beschrieben, nebst Angabe ihrer Einrichtung, Anwendungsweise, und Heilkraft.* (Pest, C. A. Hartleben, 1837.); MAYRHOFER, Hermann: *Curort Römerbad. Das steirische Gastein.* (Wien, Braumüller, 1885.); PÓCZY Sz. Klára – HAJNÓCZY Gyula: *Római fürdők Budán.* (Budapest, 1960.); RÓZSA György: *Budapest régi látképei (1493-1800)* (Budapest, 1963.); GERŐ Győző: *Török építészeti emlékek Magyarországon.* (Budapest, 1976.); GERŐ Győző: *Az oszmán-török építészet Magyarországon: Dzsámik, türbék, fürdők.* (Budapest, 1980.); ÇELEBI, Evliya – Karácson Imre (ford.): *Evliya Cselebi török világutazó magyarországi utazásai, 1660-1664.* (Budapest, 1985.)

1. ábra MAYRHOFER, Hermann: *Curort Römerbad. Das steirische Gastein.* (Wien, Braumüller, 1885.)

Balneológiai szakirodalom

„A balneológia a gyógyvíz hatásaival foglalkozó tudományág, amely a természetes ásványvizek, az iszap és a természetben található gázok orvosi felhasználását jelenti a prevenciótól a rehabilitációig.” (BENDER Tamás – BÁLINT Géza – PROHÁSZKA Zoltán – GÉHER Pál – TEFNER Ildikó Katalin: A balneológia helyzete Magyarországon. Bizonyítékok a magyar gyógyvizek hatékonyságáról. *Magyar Tudomány* 174. (2013):11 1307.) A **balneoterápia** a termásvízben gazdag országokban fejlődött ki. A balneoterápia felhasználási módjai: fürdés (ásványvízben, iszapban vagy gázban), ásványvízfogyasztás ivókúra formájában és inhaláció, amely történhet ásványvízzel és gázzal. Ezeket a hatásokat használja fel a vízgyógyászat, más néven **hidroterápia**. A gyógyvizek esetében a fent írt hatásokat a gyógyvízben oldott állapotban megtalálható anyagok hatásai egészítik ki. A **balneológia** kifejezés a latin balneum (fürdő) szóból származik, amely a görög balaneion (βαλανείων) fürdő, fürdőház és a logosz (λόγος) tan, tudomány szavakból ered. (<http://www.szokincshalo.hu/szotar/?qbetu=b&qsearch=&qdetail=767> [2016.05.23.];

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Finály Henrik: A latin nyelv szótára. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002. 232.; Györkösy Alajos, Kapitánffy István, Tegye Imre (Szerk.): Ógörög-magyar szótár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 181., 637-638.)

A Kárpát-medence ásvány- és gyógyvizeiről, hasznosításukról az első nagy jelentőségű mű Werhner György *De admirandis Hungariae aquis* (Bázel, 1549.) című írása. A kiállított könyvek közül a legkorábbiak még latin és német nyelven írott munkák, az 1700-as évekből származnak. Bél Mátyás *Hungariae antiquae et novae prodromus* (Nürnberg, 1723.) című művében több fürdőhelyet ismertet és a budai fürdőkkel is részletesen foglalkozik. Johann Crantz a Mária Terézia idejéből származó gyógyvizekkel kapcsolatos jelentéseket dolgozta fel 1773-ban megjelent könyvében. Leírásaiban részletesen bemutatta a budai, pöstyéni, stubnyai, mehádiai és trencsénteplici gyógyforrásokat, sőt azok kémiai elemzését is közli. Művének előbeszédében megállapítja, hogy a magyarországi fürdők ugyan kiválóak, de nem elég ismertek, ezért járnak sokan külföldi fürdőkbe a hazaiak helyett: „*De vajon ugyan mi lehet az oka, hogy Magyar Országban természetvizsgálói a maguk tulajdon javaikat megösmerni eddig oly keveset igyekeztek? Se természetnek, se maguknak, se a külföldnek ezzel nem kedveztek; azt amit nekik a természet nyújtott, világosságra hozni, vele magok élni, a szomszéd nemzetekkel és minden más tudni kívánó tudósokkal közleni hajlandók nem voltak. Bizonyára Magyar Országban ma nem volna külföldi orvos vizekre szüksége, se spái, se selteri, se pyrmonti borvizekkel nem élne, ha a magáét ösmerné.*” (PACZOLAY Gyula (összeáll.) – GAZDA István (sajtó alá rend.): *Magyarország és Erdély gyógyvíztörténelméből. Előszó.* Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2007. 8-9.) A kiállításban látható 1777-ben megjelent *Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie* (Wien, 1777.) munkájában már 656 forrást ír le, ezek közül 334 magyarországit.

Már magyar nyelven jelent meg Török József *A két magyarhaza első rangu gyógyvizei...* (Pest, 1848) összegző tanulmánya, melyet a balneológia egyik hazai alpműveként tarthatunk számon. Török 130 fürdőhelyről ad részletes beszámolót, könyvéhez a korabeli szakirodalmat, a megyei és fürdőorvosoktól kért információkat és személyes helyszíni tapasztalatait is felhasználta. Monográfiájában már csoportosítja is a magyarországi hévizeket: semleges, kénes, meszes, vasas és konyhasós csoportba sorolja be azokat. Bolemann István szintén alpmunkának számító műve *A fürdőtan kézikönyve* (Igló, 1884.) korszerű szakkönyv volt megjelenése idején, mely egyrészt tartalmazta a különböző betegségekhez ajánlott gyógyhelyek listáját, de összehasonlítást is tett a kedvelt külföldi fürdőhelyekkel, megadva a helyettesítés lehetséges módjait hazai hévizekkel. Külön érdeme a kötetnek, hogy önálló balneoterápiai részt is tartalmaz. Fontosnak tartja, hogy a szakemberek és fürdővendégek kezébe olyan munkát tegyen le, amely segíti az orvosokat a beteget megfelelő gyógyhelyre irányítani: „*Szükséges azonban mégis, hogy helyes ítéletet hozzassunk, hogy mindenek előtt ezen az ásványvizek és fürdőhelyek közös tulajdonát képező ugynevezett általános gyógyhatányokat megismerjük és azután csak az egyes fürdőcsoportok tulajdonságaival foglalkozunk. De a gyakorló orvosra, a ki betegének valamely fürdőt ajánlani akar, nem elég csak azt tudni, hogy ez vagy az a fürdő itt meg itt van és ilyen meg olyan bajok ellen használtatik; akkor amidőn az orvos betegét fürdőbe küldi, azt mintegy gyógyintézetbe adja, s meg kívánja, hogy ezen gyógyintézet belszerkezetét, házirendjét, annak orvosát is ismerje, mert csak ha mind azon tényezők, melyekre betegét bizta, előtte ismeretesek és megnyugtatók, ajánlhatja nyugodt lelkiismerettel betegének az eddigi megváltoztatását.*” (Boleman István: *A fürdőtan kézikönyve.* Igló, Schmidt József Könyvnyomdája, 1884. [5.]

Kiállított könyvek, folyóiratok: BÉL Mátyás: *Hungariae antiquae et novae prodromus; cum specimine, quo modo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit auctore Matthias Belius.* (Norimbergae, P. C. Monath, 1723.); CRANTZ, Heinrich Johann [Nepomuk]: von: *Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie.* (Wien, Joseph Gerold, 1777.); KLEIN, Michael: *Sammlung merkwürdigster Naturseltenheiten*

des Königreichs Ungarn. (Pressburg – Leipzig, Anton Löwe, 1778.); MARCARD, Heinrich Matthias: *Über die Natur und den Gebrauch der Bäder.* (Wien, van Ghelen, 1798.); *Die berühmtesten und besuchtesten Bäder und Gesundbrunnen von Ungarn, ihre Eigenschaften, Heilkräfte und Gebrauchsweise. Nach den besten Quellen und eigenen Untersuchungen für Aerzte und Heilbedürftige dargestellt.* (Wien, A. Strauss's Witwe, 1837.); SEEGEN, Josef: *Compendium der allgemeinen und speciellen Heilquellenlehre.* (Wien, 1857-1858.); TÖRÖK József: *A két magyarhaza első rangu gyógyvizei és fürdőintézetei, természet-, vegy-, s gyógytani sajátságaikban előterjesztve.* (Debreczen, 1859.); WACHTEL, David: *Ungarns Kurorte und Mineralquellen nach einer im hohen Auftrage ... unternommenen Bereisung.* (Oedenburg, 1859.); HELFFT, Hermann Ludwig: *Handbuch der Balneotherapie. Practischer Leitfaden bei Verordnung der Mineralquellen, Molken, Seebäder, klimatischen Kurorte.* (Berlin, 1863.); BOLEMAN István: *Fürdőtan. Kiváló tekintettel a magyarhoni gyógyhelyekre.* (Budapest, 1887.); BRAUN Gyula – LENDVAY Benő (ford.): *A gyógyvíztudomány rendszeres tankönyve.* (Pest, 1871.); VÁMOSSY Zoltán – LENKEI Vilmos Dani – SCHULHOF Vilmos: *A Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesületébe tartozó fürdők és források képes ismertetése. Magyarország fürdőtérképével és a közvetlen vonatösszeköttetések menetrendjével...* (Budapest, [1914].); KUNSZT János – VÁMOSSY Zoltán (előszó): *A mai Magyarország ásványvizei, fürdői és üdülőtelepei.* (Budapest, 1928.); TAUSZ Béla (szerk.): *Balneológiai Értesítő.* XIV. évf., 1929. 1. sz. (Budapest, 1929.); FRANK Miklós – KUNSZT János – RAUSCH Zoltán: *Magyarország fürdőinek, ásványvizeinek, üdülőhelyeinek ismertetése Magyarország fürdőtérképével.* (Budapest, 1935.); BENCZÚR Gyula: *Gyakorlati balneologia és klimatologia. Különös tekintettel a hazai viszonyokra.* (Budapest, 1939.); *Veröffentlichungen der Zentralstelle für Balneologie.* X. Heft: 1. R. STAEHELIN – C. MAASE: *Über den Einfluß von alkalischen und radiumhaltigen alkalischen Wässern auf den Stoff- und Kraftwechsel des Menschen.* 2. Sitzung des wissenschaftlichen Beirates der Zentralstelle für Balneologie am Sonntag, den 12 Mai. (Berlin, Geschäftsstelle der Zentralstelle für Balneologie, Ministerium des Innern, [s.a.]); IRÁNYI Jenő – MIGRAY Sándor – RIESZ Ede – SCHULHOF Ödön: *Fizikoterapia, balneoterapia.* (Budapest, 1963.)

2. ábra Balneológiai szakirodalom

Magyar Balneológiai Egyesület

1882-ben, amikor a balneológia a tudományos érdeklődés középpontjába került, a Magyar Királyi Orvosegyesület külön balneológiai szakbizottságot hozott létre. Ugyanebben az évben önálló kongresszust tartottak a forrás- és fürdőtulajdonosok. 1891-ben alakult meg a Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete, Európa második legrégebb balneológiai egyesületeként. Megalakulását a kontinensen csak a berlini előzte meg. Az egyesület tagjai voltak többek között: Bókay Árpád, Elischer Gyula, Fodor József, Hőgyes Endre, Jendrassik Ernő, Korányi Frigyes, Markusovszky Lajos, Than Károly. Az egyesület első elnöke 1891-ben a szülész-nőgyógyász Tauffer Vilmos egyetemi tanár volt. Az egyesület az I. világháború után Országos Balneológiai Egyesület, jelenleg pedig Magyar Balneológiai Egyesület néven működik. Az szervezet célja az alakuláskor meghatározott alapszabály szerint: „a balneológiát és annak segédtudományait művelni és népszerűsíteni; a hazai fürdőket és ásványvizeket ismertetni és irántuk érdekeltséget kelteni; a hazai fürdők és ásványvizek kezelésének javítását célzó rendszabályokat javaslatba hozni; a hazai fürdők közös érdekeit erkölcsi támogatás útján előmozdítani; a fürdőorvosokat, fürdőtulajdonosokat és bérlőket úgy maguk közt, valamint a gyakorló orvosokkal érintkezésbe hozni”. (Gömör Béla: A magyar balneológia aranykora. Az egyesület első ötven éve. Budapest, 2006. 28.) Szaktudományi munkákat, fürdőismertetéseket (például a *Fürdőirodalmi könyvtár* több kötete), folyóiratot (*Balneológiai Lapok*), évkönyvet adott ki a társaság. A kiállításban az egyesület működési dokumentumaiból és kiadványaiból látható válogatás.

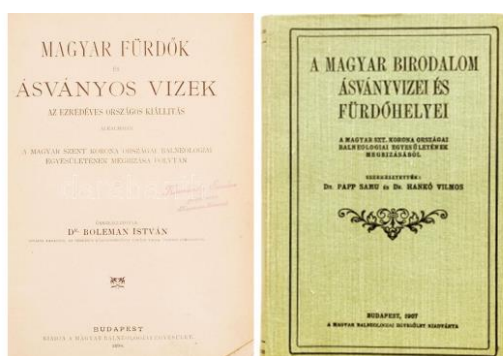
Kiállított könyvek: BOLEMAN István (összeáll.): *Magyar fürdők és ásványos vizek. Az Ezredéves Országos Kiállítás alkalmából...* (Budapest, 1896.); *A magyar könyvkiadók millenniumi könyvjegyzéke 1896.*

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

(Budapest, 1896.); PAPP Samu – HANKÓ Vilmos (szerk.): *A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei.* (Budapest, 1907.); VÁMOSSY Zoltán (összeáll.): *A Magyar Szent Korona országai Balneológiai Egyesületének 1912-iki évkönyve.* (Budapest, 1912.); FRANK Miklós – KUNSZT János – RAUSCH Zoltán: *Magyarország fürdőinek, ásványvizeinek üdülőhelyeinek ismertetése. Magyarország fürdőtérképével.* (Budapest, 1932.); GÖMÖR Béla: *A magyar balneológia aranykora. Az egyesület első ötven éve.* (Budapest, 2006.)

Dokumentumok: Országos Balneológiai Egyesület Igazgatótanácsa. Szórólap Papp Samu – Hankó Vilmos *A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei* című könyvéhez az Országos Balneológiai Egyesület felhívásával (Budapest, 1907.)

3. ábra A Magyar Balneológiai Egyesület kiadványai

Osztrák és cseh fürdők a Monarchiában

A Habsburg Birodalom országainak és tartományainak polgárai kölcsönösen látogatták a határokon belüli fürdőket. A 18. század második felében kezdett kibontakozni – döntően a német nyelvterületeken – a fürdőzés sajátos divatja, amely az Osztrák–Magyar Monarchia bukásával együtt hanyatlott le és vált a múlt részévé a maga sajátos formáival, merevvé rögzült kereteivel egyetemben. Igen jelentős volt a Monarchia idején, főleg miután a vasút révén az utazás a korábbiakhoz képest kényelmessé és gyorsá vált, a nagyhirű csehországi (Karlsbad, Marienbad, Franzensbad) és ausztriai (Gleichenberg, Ischl, Gastein) fürdőhelyek – korábban sem elhanyagolható – magyar látogatottsága. Magyar részről elsősorban a csehországi fürdők váltak közkedvelt állomásokká. Időrendben a Sziléziában található Gräfenberg volt a legnépszerűbb, mert az ott alkalmazott gyógyító eljárások szinte minden bajra hatásosak voltak. Legtöbbet azonban magyar tekintetben Karlsbadról tudunk. Csehország legnagyobb fürdővárosának forgalmához nagyban hozzájárult az is, hogy a korabeli legfelsőbb arisztokrácia tagjai mellett az uralkodócsalád kiemelt üdülési célpontja is volt, ez által látogatókat is vonzott maga után.

Kiállított könyvek: SPRINGSFELD, Gottlob Carl: *Abhandlung vom Carlsbade, nebst einem Versuch einer Carlsbader Krankengeschichte.* (Leipzig, J. F. Gleditsch, 1749.); HUFELAND, Christoph Wilhelm: *Praktische Uebersicht der vorzüglichsten Heil-quellen Teutschlands nach eignen Erfahrungen.* (Berlin, [s.t.], 1820.); KOCH, E[duard] J[oseph]: *Abhandlung über Mineralquellen in allgemein wissenschaftlicher Beziehung und Beschreibung alles in der Oesterreichischen Monarchie bekannten Bäder und Gesundbrunnen, in topografischer, historischer, physikalisch-chemischer und medicinischer Beziehung.* (Wien, A. Pichler, 1843.); DANZER, Adalbert Eduard: *Topographie von Marienbad als Führer im Curorte*

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

und in dessen Umgebungen Für Badegäste. (Leipzig, Jackowitz, 1847.); GRÖNING, Wilhelm: *Die Böhmischen Kurorte, Franzensbad, Marienbad, Carlsbad, Teplitz, mit Berücksichtigung von Eger und Elster.* (Berlin, 1859.); *Franzensbad, Eger und Elster. Illustrierter Wegweiser für Lustreisende und Kurgäste.* (Berlin, 1873.); *Schweizer badekurorte und ihre heilquellen.* (Zürich, 1900.); RUBRITIUS, J. A.: *Curstadt Marienbad. Illustrierter Führer, im Auftrage des Stadtrates.* (Marienbad, 1905.)

Képslapok: *Badgastein.* (Badgastein, Hochland Runst [...] karte. Eingetr. Wortmarke., [s.a.]; Postára adás ideje: 1920., Címzett: Reüter Camillo); *Grüß aus Baden-Baden.* (Heidelberg, Verlag u. Edm von König, [s.a.]; Poststatiszta); *Karlsbad. äßere sprudel Kolonnade.* ([s.l.], [s.n.], 1900-as évek eleje.; Postára adás ideje: 1915., Címzett: Camilló Reuter); *Karlsbad. Kurhaus.* (Dresden, Hermann, 1900-as évek eleje.; Postára adás ideje: 1918., Címzett: Camilló Reuter, Feladó: Kreitler Emilia); *Kurort Badgastein, 1084 m. ü. M. Wasserfall mit Hotel Straubinger, Austria u. Wandelbahn.* (Badgastein, Verlag Eduard Wigidak., [s.a.]; Postára adás ideje: [s.a.], Címzett: Reuter Camillo); *Marienbad Waldquelle.* ([s.l.], L.W.K. Nachdruck verboten, [s.a.]; Postára adás ideje: 1914., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Füredi Lilli)

Tárgyak: *Ivópohár Gräfenbergből.* (Metszett gräfenbergi jelenetekkel. 19. sz. második fele, üveg); *Ivópohár Karoly Vary-ból.* (Karoly Vary 1930 felirattal, aranyozott szecessziós díszítéssel, 1930., porcelán); *Ivópohár metszett virágdíszítéssel.* (üveg); *Karlsbadi emlékpohár virágdíszítéssel.* (Karlsbad 1903 felirattal, 1903., porcelán)

4. ábra Karlsbad üdülőhely

Erdélyi fürdők

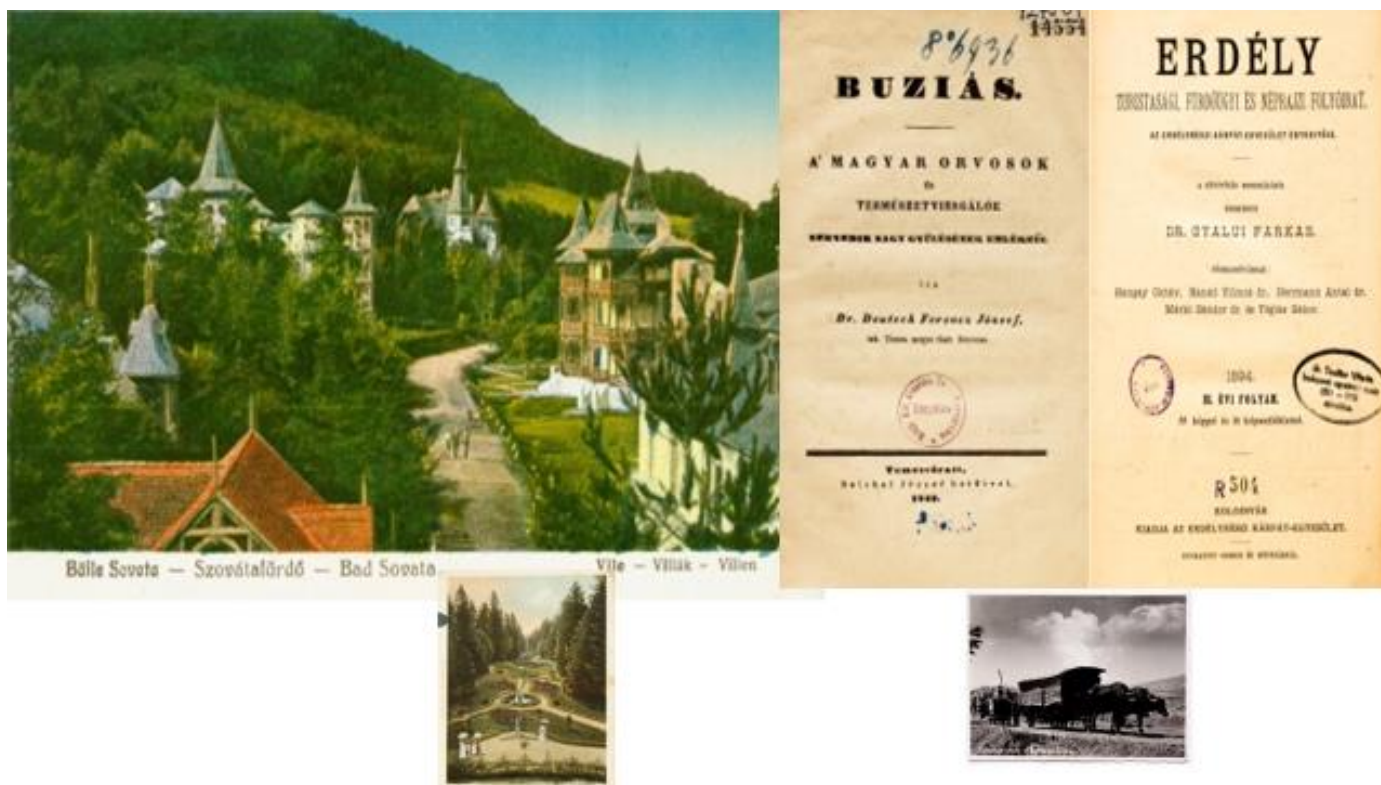
<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

„Erdély nemcsak az 1918 előtti Magyarországot vagy az Osztrák–Magyar Monarchiát tekintve, hanem világviszonylatban is különösen bővelkedik értékes ásványvizekben. Ezek nagyobb része az egykori vulkáni tevékenység maradványaként a Székelyföldön és annak környezetében természetes forrásként bugyog föl a földből, másik jelentős hányada a nagytáj főleg nyugati-délnyugati vidékein a kősó-lelőhelyekhez kötődik. Az egészen különleges természeti tünemények közül elég megemlítenünk a mára lényegében eltűnt kovásznai iszapvulkánt, a Pokolsárt, a torjai Büdös-barlangot, Székelyföld-szerte a magas gáztartalom miatt „lobogó”-nak hívott forrásokat vagy a páratlanul tömény sós vizű szovátai Medve-tavat.” (KÓSA László: Az erdélyi fürdők aranykora. Korunk 20. (2009):8. 3.) Az erdélyi fürdőhelyek fejlődése kissé megkésett mind a magyar, mind a Monarchia hasonló adottságú fürdőihez képest, ennek oka a közlekedés nehézsége, valamint a fürdők kiépíthetlensége volt. Hankó Vilmos az erdélyi fürdők és ásványvizek népszerűsítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett, a kiállításban több műve is látható. Számos ásványvízforrás kémiai elemzését is elvégezte, könyveiben tájékoztatót nyújt mind az orvosok, mind a betegek számára az egyes vizek gyógyhatásáról.

Kiállított könyvek, folyóiratok: DEUTSCH Ferenc József: Buziás. *Magyar orvosok és természetvizsgálók negyedik nagy gyűlésének emlékeül.* (Temesvártatt, Beichel József betűivel, 1843.); HANKÓ Vilmos: *Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek leírása.* (Kolozsvár, 1891.); *Erdély. Turistasági, fürdőügyi és néprajzi folyóirat. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület értesítője.* III. évf. 1894 szeptember-október (9-10. szám) (Kolozsvár, 1894.); *Erdély. Turistasági, fürdőügyi és néprajzi folyóirat. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület értesítője.* IV. évf. 1895. június-július (6-7. szám) (Kolozsvár, 1895.); HANKÓ, Wilhelm: *Die Bäder und Mineralwässer der Erdélyer (Siebenbürgischen) Landestheile Ungarn's.* (Kolozsvár, 1900.); *Székelyföld fürdői és ásványvizei. Tájékoztató a fürdők, ásványvizek megválasztásánál.* (Budapest, [post 1900]); *Félix Gyógyfürdő Fürdőigazgatóság. Félix Gyógyfürdő szórólap.* (Nagyvárad, [1941]); *Marilla és környéke. Marilla und seine Umgebung.* ([München], [Meisenbach Riffarth Co.], [s.a.]])

Képeslapok: *Băile Sovata – Szovátafürdő – Bad Sovata. Vile – Villák – Villen.* (Târgu-Mures filiala Sovata-Băi, Eugen Vas, 1930-as évek; Postára adás ideje: 1931., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Mattákné); *Homorod-fürdő. Sétány.* (Kolozsvár, Fotofilm, 1940-es évek; Postára adás ideje: 1942., Címzett: Kiss József asztal); *Homorod-fürdő. Villák.* (Kolozsvár, Fotofilm, 1940-es évek; Postára adás ideje: 1942., Címzett: Kiss József asztal); *Marilla Bazár.* (Oravicza, Weisz Felix, 1900-as évek eleje.; Postatiszta); *Marilla. Tornacsarnok.* (Oravicza-Bozovics, Káden József, [s.a.]; Postatiszta); *Oraviczabánya. Kis tó az uszodával.* (Oraviczabánya, Weisz Félix, [s.a.]; Postatiszta). *Pavel-sósfürdő, Szlatina-Füred. Üdvözet Máramarosból.* (Máramaros-Sziget, Berger Miksa, 1900-as évek eleje; Postára adás ideje: 1903., Címzett: Reuter Camillo); *Székelyudvarhely. Borvizes szekér.* (Kolozsvár, Fotofilm, [s.a.]; Postára adás ideje 1942, Címzett: Reuter Camillo); *Székely-Udvarhely. Solymossy sós-fürdő.* (Székely-Udvarhely, Dragomán, [s.a.]; Postatiszta); *Szováta fürdő. Medve tó.* (Székelyudvarhely, Dragoman S. J., [s.a.]; Postatiszta); *Üdvözet Marilláról. A marillai park.* ([s.l.], Gross Gyula, 1900-as évek eleje; Postára adás ideje: 1903., Címzett: Reuter Camillo); *Üdvözet Ponyászkáról. Alsó völgy. – Unterer Thal.* (Oravicza, Weisz Félix, [s.a.]; Postatiszta); *Üdvözet Ponyászkáról. Júlialak.* (Oravicza, Weisz Félix, [s.a.]; Postatiszta)

5. ábra Erdélyi fürdők

Herkulesfürdő

Herkulesfürdő talán az egyik legszebb és legismertebb, európai hírével gyógyhely volt Erdélyben. A gyógyfürdő és a fürdőtelep fejlődésében nagyon fontos szerepet kaptak az uralkodói látogatások. Az első ilyen meghatározó császári vizit I. Ferenc nevéhez fűződik 1817-ben. Ekkor kapta mai nevét is a település miszerint a császár óhaja az volt, hogy a „szokásos „Mehádiai fürdők” helyett a jövőben minden hivatalos okmányban a régi korból származó elnevezés „Herkulesfürdő” használtassék.” (Munk Manó: A Herkulesfürdő és környéke. Természettudományi, orvosi, fürdészeti, történelmi és statisztikai tekintetben. Emlékönyv a Magyar Orvosok és Természettudományi Vizsgálók 1872. a Herkulesfürdőben (Mehádian) tartott XVI. Nagygyűlésére. A gyógyhely által ajánlva a nagygyűlés tagjainak. Pest, Heckenast, 1872. 170.) Az uralkodói látogatás után indult igazán fejlődésnek a fürdőtelep. Ekkor épülnek fel első impozáns fürdőházai és szállodái is. A telep első virágkora a 19. század ötvenes-hatvanas éveire esik, ekkor már méltán nevezhető mind szolgáltatásaiban, mind megjelenésében európai hírével fürdőnek. I. Ferenc József 1852-ben látogatta meg Herkulesfürdőt, mikor is kijelentette, hogy a „a Cserna völgyben van a földrész legszebb üdülőhelye” (Kovács Attila: Herkulesfürdő

<http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/civilizacio/herkulesfurdo> [2016.05.01.]

Rudolf trónörökös is többször vadászott a környező hegyekben, Erzsébet királyné is szívesen időzött a fürdőben. A királynéről nevezték el a környék egyik legszebb kilátópontját, az Erzsébet-csúcsot. 17 forrásából 9 volt használatos gyógyászati célra: fürdőzésre és ivókúrára. 1872-ben írta Munk Manó

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

fürdőorvos Herkulesfürdő és környékét bemutató könyvét, mely a gyógyvizek, fürdők, gyógykezelések és a szórakoztató programok ismertetése mellett a környék statisztikai, földtani, történeti adatait, érdekességeit is közli.

Kiállított könyvek: STADLER, Johann Michael: *Versuche über die uralten römische Herkules-bäder auf allerhöchste Verordnung von...* (Wien, J. Gerold, 1776.); BÄUERLE, Adolf (szerk.): *Wiener Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literatur, Musik, Mode und geselliges Leben.* ([Wien], [A. von Haykul], 1836.); KLEIN, Friedrich: *Die Herculesbäder nächst Mehadia. Monographischer Versuch.* (Wien, 1858.); MUNK, Emanuel: *Der Kurort Herkulesbad nächst Mehadia.* (Wien, 1871.); MUNK Manó – Koch Antal – Fridvaldszky János (közrem.): *A Herkulesfürdő és környéke. Természettudományi, orvosi, fürdőszeti, történelmi és statisztikai tekintetben. Emlékül a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1872. a Herkulesfürdőben (Mehádián) tartott XVI. Nagygyűlésére. A gyógyhely által ajánlva a nagygyűlés tagjainak.* (Pest, 1872.)

6. ábra Herkulesfürdő

Felvidéki gyógyfürdők

A pöstyéni hévíz gyógyhatásairól Schmidt László 1909-ben a következőket írta: „A pöstyéni gyakorlat bizonyítja, hogy az elveszített nedvek pótlására csakis diuretikus hatású ásványvíz alkalmas, és mint ilyen elsőrangú a „Pöstyéni gyógyforrás” (ivóvíz), amelynek állandó használata, úgy a reggeli előtt, mint napközben, valamint különösen étkezéseknél nagyban elősegíti a kóros anyagok kiválasztását.” (Schmidt László: Pöstyén. Forró kénes iszapfürdő. [s.l.], [1909]. 35.) A Tátra-Barlangliget hidegvízgyógyintézetéről és melegfürdőjéről Vigyázó János így ír: „A melegfürdőben kád-, sós, törpefenyő- és mórfürdők vehetők. A fürdők árai a hidegvízgyógyintézetben egy félfürdő leöntéssel és dörzsöléssel 1K, heti bérletjegy 12 fürdőre 10K, a melegfürdőben egy tisztasági fürdő 60 fill., egy sós- vagy törpefenyőfürdő 1K, egy mórfürdő 1'60K.” (Vigyázó János (szerk.): A Magas Tátra részletes kalauza. Budapest, 1917.) A szliácsi szénsavdús vasas fürdő használatáról Grünwald Mór készített leírást: „Szliácsi gyógyforrásait kétféle módon lehet használni. A hatékony anyagok egyrészt az ivógyógymód által jutnak az egész testbe, másrészt fürdő alakjában alkalmazható és hatásuk nemcsak az érintési felületen érvényesül, hanem kívülről befelé folytatódik. Iváshoz a kora reggeli órák a legkedvezőbbek. A reggeli frissítő levegő, az üde, zöld látvány és kellemes illat, a vidámabb kedélyhangulat az ivásnál szokásos sétálást jótékony hatásúvá teszik. Fürdőre a délelőtti órák a legalkalmasabbak, kb. 1 órával a reggelizés után. A fürdő időtartama 5-30 perc között változhat és utána

fél óráig tartó séta ajánlatos.” (Grünwald Mór: Szliács szénsavdús vasas hévfürdő Zólyom mellett. Budapest, [1898]. 34., 62-63.)

Kiállított könyvek, folyóiratok: VIGYÁZÓ János (szerk.): *A Magas Tátra részletes kalauza*. 1-3. köt. (Budapest, 1917.); KELEN István: *Borosznó gyógyfürdő*. (Budapest, [1897].); GRÜNWARD Mór: *Szliács szénsavdús vasas hévfürdő Zólyom mellett*. (Budapest, [1898].); SZONTAGH Miklós: *Korytnicza gyógy-s fürdőhely egyedirati vázolata orvosok, természettudósok és fürdővendégek számára. Egy tájképpel, vasuti, s helyrajzi térképpel*. (Budapest, 1873.); VENTURA, Sebastian: *Die Trenschin-Teplitzer Schwefelthermen in Ungarn*. (Wien, 1871.); MÁTRAY Gábor (szerk.): *Regélő. Szépművészeti első magyar folyóirat*. (Pesten, Trattner-Károlyi nyomtatása, 1839. január 6.); HINTZ Henrik: *Bártfa gyógyfürdő Sáros vármegyében és égvényes-sós-vasas savanyúvíz forrásai történeti, balneológiai és gyógyászati szempontból*. (Budapest, 1901.); WEISZ Ede: *Pöstyén. Kénes hév- és iszapfürdő*. (Budapest, 1900.); SCHMIDT László: *Pöstyén fürdői és forrásai. Orvosok és betegek számára*. (Budapest, [1920].); SCHMIDT László: *Pöstyén. Forró kénes iszapfürdő*. ([s.l.], [1909].); SZEMERE Albert: *Szliács természetes meleg vasfürdőiről s egyéb gyógyforrásairól és azok élettani s gyógyászati jelentőségéről*. (Budapest, 1881.); ZIPSER Keresztély András: *Der Badegast zu Sliatsch in Nieder-Ungarn. Ein topographisch-medizinischer Wegweiser für Fremde*. (Neusohl – Schemnitz, F. S. Leicht’schen Buchhandlung, 1827.)

Képeslapok: *Csiz-fürdő. Hermin lak*. (Miskolc-Csiz, Fogel Mór, 1906 körül; Postára adás ideje: 1906., Címzett: Rayter Emil, Feladó: Molnár Józsi); *Nagyrocze Városi vasas gyógyfürdő*. (Nagyrocze, Lévai Izsó, 1910-es évek; Postára adás ideje: 1911., Címzett: Reuter Camillo); *Stószfürdő, Budapest villa*. (Wlaszlovits Gusztáv, Stósz, 1910-es évek eleje; Postára adás ideje: 1911., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Brenner [József] (Csáth Géza)); *Szklenőfürdő. Általános látkép*. (Budapest, Magyar Fénynyomdai Rt., 1900-as évek eleje; Postára adás ideje: 1907., Címzett: Reuter Camillo); *Szklenőfürdő. Hercegfürdő*. (Budapest, Magyar Fénynyomdai Részv. Társ., [s.a.]; Postára adás ideje: 1907., Címzett: Reuter Camillo); *Szklenőfürdő. Tulipánház*. (Budapest, Magyar Fénynyomdai Rt., 1907 körül; Postára adás ideje: 1907., Címzett: Reuter Camillo); *Szliács. Pest-szálloda a gyógyteremmel – Hotel Pest mit dem Kursaal*. ([s.l.], [s.n.], [s.a.]; Postatiszta); *Teplitz-Schönau. Theater Café*. (Meissen, Hermann Steibt, 1912.; Postára adás ideje: 1915., Címzett: Reuter Camillo). *Üdvözlet Borosznó-gyógyfürdőből. Fürdőház. Lajos-lak*. (Besztercebányán, Kiadja Lechnitzky Otto fénynyomdája, [s.a.]; Postára adás ideje: 1906., Címzett: Reuter Camillo); *Üdvözlet F.-Ruzsbach-fürdőből. Pozdray z Kapiel Družbacki*. ([s.l.], [s.n.], [s.a.]; Postára adás ideje: 1902., Címzett: Reuter Camillo); *Üdvözlet Stubnya-fürdőről. Erzsébet-szálloda*. (Postára adás ideje: 1937., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Mama); *Vihnye-fürdő. Látkép*. ([s.l.], Liptay László, 1908 körül; Postára adás ideje: 1908., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Mama)

Tárgyak: *Ivópohár Pöstyénből*. (*Pieštany Thermia Hotel s Irma Kúpele* felirattal, a hotel ábrázolásával, Csehszlovákia, Phoenix China, porcelán)

7. ábra Felvidéki gyógyfürdők

Hévíz

A hévízi fürdőéletet gróf Festetics György virágoztatta fel, a fürdőtelep céltudatos kiépítésével. 1795-ben már volt „cédulaház” azaz jegypénztár, ahol jegyet lehetett váltani a meleg vizű tóban való fürdéshez. A 20. század első felében vált világhírű fürdővé Hévíz, a Schulhof-testvérek munkásságának és szakmai tudásának köszönhetően. Egy magas színvonalú, virágzó fürdőgyógyászatot teremtettek a természet erőforrásait felhasználva és ezzel a balneológia úttörőiként megalapozták a gyógyvíz tudományos hasznosítását.

Kiállított könyvek: ECKERT, Friedrich Josef: *Hévíz und Balaton. Eine balneologische Skizze.* (Pest, 1864.); *Das Thermalbad Hévíz b. Keszthely a/Plattensee (Ungarn). Die grösste Thermalquelle des Continents.* (Hévíz, 1917.); SCHULHOF Vilmos: *Hévíz-gyógyfürdő. Mit kell róla a művelt nagyközönségnek tudni.* (Budapest, 1937.); PETHŐ Tibor: *Hévíz és környéke.* (Budapest, 1958.); SZÁNTÓ Imre: *Hévíz története.* 1–2. köt. (Szeged, 1977.); TAR Ferenc – GELENCSE FERENC (fotó): *Hévíz anno...* (Hévíz, 1994.); SZARKA Lajos: *Páratlan testvérpár. A Schulhof-testvérek szerepe Hévíz „világfürdővé válásában.”* (Hévíz, 1999.)

Képeslapok: *Hévíz. Fürdő-bejárat.* (Keszthely, Marton Mór, [s.a.]; Postára adás ideje: 1912., Címzett: Reuter Camillo); *Hévíz-gyógyfürdő. Fürdőbejárat.* ([s.l.], [s.n.], [s.a.]; Postára adás ideje: 1925., Címzett: Reuter Camillo); *Hévíz-gyógyfürdő légi távlatból.* (Budapest, Monostory utóda, Kalántay, 1940-es évek; Postára adás ideje: 1942., Címzett: Reuter Camillo); *Hévíz gyógyfürdő. Törészlet.* (Budapest, Karinger, [s.a.]; Postára adás ideje: 1943., Címzett: Kiss József Asztal); *Hévíz gyógyfürdő. Törészlet.* (Budapest, Karinger, [s.a.]; Postára adás ideje: 1942., Címzett: Reuter Camillo); *Hévíz-gyógyfürdő. Törészlet a fürdőházzal.* ([s.l.], [s.n.], [s.a.]; Postára adás ideje: 1926., Címzett: Reuter Camillo)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Tárgyak, képek: DETRE K.: *Gyógy Twist*. [Karikatúra] (Hévíz, 1963.); KOVÁCS S.: *Egy „csendes” szobatárs*. [Karikatúra] (Hévíz, [s.a.]); *Bekeretezett hévízi képeslapokból összeállított montázs: Lótuszvirág, György és Rákóczi házak, Sorg-szálloda, Fürdő, Hévíz fürdő Női osztály, Posta és igazgatóság, Posta és távirda, Hetesház és erdőrészet, Petőfi-ház, Tulipán nyaraló, Nagyvendéglő*. (20. sz. első fele); *Emlékpohár Hévízről*. (Hévízi Emlék felirattal, aranyozott, festett nefelejcsdíszítéssel, üveg); *Emlékpohár Hévízről*. (Hévíz felirattal, festett virágcsokorral, metszett üveg); *Emlékpohár Hévízről* (üveg); *Emléktányér Hévízről, a hévízi tó és a fürdőépületek ábrázolásával*. (Budapest, Gránit Porcellán- és Kőedényárugár Rt., 1938 után); *Emléktányér Hévízről, kék alapon tavirózsa díszítéssel*. (Hollóháza, Hollóházai Kerámiagyár Rt., 1930-as évek(?), porcelán); *Emléktányér Hévízről*. (Hévízi emlék felirattal, a tó, a tavi rózsák és a fürdőépületek ábrázolásával, aranyozott, áttört szélű, Victoria China, 1920-as évek után, porcelán); *Emléktányér Hévízről*. (Hévízi emlék felirattal, a tó, a tavi rózsák és a fürdőépületek ábrázolásával, aranyozott, áttört szélű, Victoria China, 1920-as évek, porcelán); *Emléktányér Hévízről* (Hévízi emlék felirattal, fonott széllal, Hollóháza, porcelán); *Hévízi emlékkancsó tavirózsa díszítéssel*. (Dresden, Villeroy & Boch, porcelán); *Ivópohár Hévízről*. (Hévíz felirattal, metszett díszítéssel, üveg)

8. ábra Hévíz

Budapest gyógyfürdői

Fővárosunk gyógyforrásai már az Árpád-házi királyok korában ismertek voltak. A római korból megmaradt vízvezetékek, csatornák, magán és nyilvános fürdők maradványai a Zsigmond-korban, azaz a székhely ténylegesen Budára kerülése idején indultak újbóli virágzásnak. A 15. században épült Rác fürdőt Mátyás uralkodása alatt király fürdőként is emlegették, mert állítólag fedett folyosóval kapcsolták össze a királyi palotával.

A budai fürdők újabb fénykora a török hódoltság idején következett be. Az oszmán-török építészet valamennyi emléke közül talán azt mondhatjuk, hogy a fürdőépületek azok, amelyek már a hódoltság korában is az általános érdeklődés középpontjában álltak. Ezt megerősítik a török, de az európai utazók

leírásai is, akik igen pontos és részletes ismertetéseket adnak. Budapest fürdővárossá válása már a török időkben elkezdődött. Evlia Cselebi, török utazó szolgál a hódoltsági terület török építészeti emlékeire vonatkozóan a legtöbb információval. Buda tekintetében összesen nyolc darab fürdőt számlál.

Buda várának 1686. évi visszafoglalása után sok utazó kereste fel az országot, de ebből a lázasan lüktető, de valójában eléggé sivár időszakból, a fürdőkről érdemleges leírást nem hagytak hátra. A 18. század lázas tevékenysége a megelevenedett két város: Pest és Buda kiépítésével és kifejlesztésével múlt el. A letelepedett új polgárság a munka és a szorgalom polgársága volt. A fürdőket azonban ők is szívesen használták, de tulajdonképpen fürdőéletéről még nem igen beszélhetünk. A 18. század elején születtek az első olyan tanulmányok, melyek a budai hévforrások és azok egészségre gyakorolt hatását fejtegették.

A 19. század már az elejétől kezdve igen nagy haladást hozott a természettudományok és az orvostudományok terén. Ennek a haladásnak a visszahatása lassan-lassan igen előnyösen megmutatkozott a budai, sőt a pesti fürdők életében is. Azonban a fürdők tulajdonosai sokáig elzárkóztak a céltudatos propaganda elől és a fürdőknek inkább szórakoztató és tisztálkodási jellegét hangsúlyozták ki, mint a gyógyító hatásokat. De már a 19. század elején akadtak komoly szakírók, akik emiatt erősen korhólták a hanyag fürdőtulajdonosokat. 1867-ben a technikai haladásnak volt köszönhető a Zsigmondy Vilmos által fűrt I. margitszigeti kút, mely Budapest első melegvízű artézi kútja lett. Ezt követte a Városligetben, a mai Hősök tere alatt található I. számú kút kifűrése, melynek munkálatait 1868-ban kezdték és 1878-ban fejezték be. Számos fürdő megújult és újjáépült, így a Császár- majd később a Lukács-fürdő is. Megépült a margitszigeti Szent Margit Gyógyfürdő, elkészült a Rudas-fürdő uszodája.

Kiállított könyvek: TOLLIIUS, Jacobus: *Jacobi Tollii Epistolae itinerariae: ex auctoris schedis posthumis recensitae, suppletiae, digestae, annotationibus, observationibus et figuris adornatae cura et studio Henrici Christiani Henninii.* (Amstelaedami, apud Joannem Oosterwyk, 1714.); *Neu aus seinem Stein-Hauffen wiederum aufwachsendes Ofen, oder kurtze Beschreibung, wie diese Königliche Hungarische freye Haupt-Stadt zu jetzigen Zeiten bestehe. - Anhang von Ofnerischen Gesund-Bädereen.* (Ofen, Johann Georg Nottenstein, 1733.); BONBARDIUS, Michael: *Topographia magni regni Hungariae olim a Michaele -- quodam S.J. sacerdote conscripta, nunc ... cujusdam ex eadem Societate Sacerdotis emendata et aucta, dum ... Emericus comes a Csaki de Keresztszegh Viennae in Regio Theresiano S. J. Nobilium Collegio praeside ... Joanne Bapt. Piker ... theses ex universo jure civili propugnaret 1750. mense octobr.* (Viennae, literis Leopoldi Ioannis Kaliwoda, 1750.); MILLER János Ferdinánd: *Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi.* (Budae, L. F. Landerer, 1760.); SCHAMS, Franz: *Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt-Stadt Ofen in Ungern.* (Ofen, mit k. Universitäts-Buchdruckerey Schriften, 1822.); LINZBAUER Ferenc: *Conspectus thermarum Budensium. Thema inaugurale pro consequenda doctoratus medicinae laurea a Francisco Xaverio - deductum.* (Budae 1832, typis Regiae Universitatis Hunga-ricae, 1832.); HEINRICH, Johann Nepomuk: *Das Raitzenbad zu Ofen. Eine monographische Skizze.* (Leipzig, Weber, 1873.); KAHN, Joseph: *Neuester Führer durch Budapest und Umgebung.* (Budapest, 1895.); BOSÁNYI Béla: *[Szent] Lukácsfürdő-Buda.* (Budapest, 1900.); *Széchenyi ártézi fürdő: kénes termál-gyógyfürdő.* (Budapest, 1914.); *Ungarn und seine Bäder = Magyarország és fürdői.* ([Budapest], 1932.); KUNSZT János: *A Rudas gyógyfürdő monográfiája.* (Budapest, 1947.); CHATEL Andor: *Budapest gyógyfürdői és fürdői.* (Budapest, 1980.); MESKÓ Csaba: *Gyógyfürdők.* ([Budapest], 1998.); DEUTCH, Franz Joseph: *Heilquellenkarte von Ungarn.* (Temesvár, [s.a.]

Képeslapok: *Budapest. Császár fürdő.* (Budapest, Schwarcz J., [s.a.]; Postára adás ideje: 1915., Címzett: Camillo Reuter, Feladó: Bianca); *Budapest-Csillaghegy. Árpád Strandfürdő.* ([Budapest, [1900-as évek eleje].; Postára adás ideje: 1927., Címzett: Reuter Camillóné). *Budapest. Gellért-fürdő és szálló.* (Budapest,

Gárdonyi és Fenyvesi, 1938.; Postára adás ideje: 1940., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Bánky és Bánkiné); *Budapest. Margitszigeti ivócsarnok.* (Budapest, Divald Károly műintézete, 1908.; Postára adás ideje: 1909., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Mama); *Budapest. Szent Gellért hullámfürdő.* (Budapest, Magyar Filmiroda, 1943.; Postára adás ideje: 1943., Címzett: Reuter Camillo); *Budapest. Svábhegy. Szanatórium.* (Budapest, Magyar Filmiroda, 1940-es évek; Postára adás ideje: 1942., Címzett: Kiss József); *Budapest. Szent Lukács-fürdő. Nagyszálló.* (Budapest, Csiky Foto, [1900-as évek eleje].; Postára adás ideje: 1927., Címzett: Reuter Camillóné); *Budapest. Szent Lukács gyógyfürdő.* (Budapest-Lillafüred, Mayer-fényképészet, [1900-as évek eleje].; Postára adás ideje: [s.a.], Címzett: Reuter Camillóné); *Étkezőterem. Dr. Batizfalvy-féle sanatorium és vízgyógyintézet.* (Budapest, Weinberger és Fehér, 1900-as évek eleje.; Postatiszta)

Tárgyak: *Ivópohár a budapesti Széchenyi Gyógyfürdőből.* (Széchenyi Gyógyfürdő Budapest felirattal, fürdőzőket ábrázoló képpel, Magyarország, 2016 körül, porcelán)

9. ábra Budapest gyógyfürdői

Balaton, mint gyógyhely

„Ős természete, veleszületett tulajdonsága az emberi léleknek és testnek a vízhez, különösen a nagy vizekhez való vonzódása.” (Vámossy Zoltán: Balaton mint gyógyhely In: Wlassics Tibor; Cholnoky Jenő; Sebestyén Gyula (szerk.): Balatoni Évkönyv 1921. Budapest, 1921. 130.)

A Balaton vizét, napfényét és levegőjét elsősorban az egészséges emberek használják üdülésre és pihenésre. Maga a víz nem gyógyfürdő, de a tónak és környékének gyógyító hatása lehet. „A tó felett a levegő tiszta, portartalma csekély, hőmérséklete kiegyensúlyozott s a nagy vízfelület következtében páratelt... A balatoni klíma másik fontos gyógytényezője a napfény, melynek vegyi és hőhatása kedvező az

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

emberi szervezetre. A mérsékelt napozás javítja a közérzetet, s jó hatással van az idegrendszerre is. A fürdés fokozza az anyagcserét, s mintegy edzi a bőrt... Igen szép eredményeket érnek el az orvosi útmutatással alkalmazott gyümölcskúrákkal, szőlőkúrákkal, sőt – mert ilyen is van – a mértékkel adagolt balatoni bortúrákkal is... A Balaton környékének gyógytényezői közé tartoznak a gyógyforrások is.” (Wlassics Tibor; Cholnoky Jenő; Sebestyén Gyula (szerk.): *Balatoni Évkönyv 1921*. Budapest, 1921. VIII.) A Balaton vizét hidegvízfürdő formájában először 1822-ben Oesterreicher Manes József orvosdoktor alkalmazta. Az iszap gyógyászati célokra való alkalmazását Orzovenszky Károly orvosdoktor kezdte meg. „Különféle sikertelen huzamos gyógykezelések után, ugyszólván reményvesztetten az 1855-ki fürdőidény kezdetén dr. Orzovenszky Károly fürdőorvoshoz folyamodott... Dr. Orzovenszky a balatoni iszappal dörzsöléseket alkalmazott a beteg hátára, s mint mindig, úgy ennél is létrejött az izzagszerű kúteg, a köhögés megszűnt, s többé nem is jelentkezett.” (Jalsovics Aladár Károly: *A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei*. Budapest, Hunyadi Máttyás Intézet, 1878. 53.)

Kiállított könyvek: ORZOVENSZKY, Karl: *Bad Füred am Plattensee. Seine Heilmittel und Heilwirkung*. (Pest, 1863.); SZIKLAY János: *A Balaton és vidéke*. (Budapest, 1890.); *Siófok Balatonfürdő látóképei*. (Budapest, [1897].); LENKEI Vilmos Dani: *A Balaton mint gyógytényező*. (Budapest, 1912.); WCLASSICS Tibor – CHOLNOKY Jenő – SEBESTYÉN Gyula (szerk.): *Balatoni Évkönyv 1921*. (Budapest, 1921.); CHOLNOKY Jenő: *Balaton. 120 képpel*. (Budapest, [1937].); KOVÁCS József (összeáll.): *A Balatonvidék multja és regevilága*. (Budapest, 1944.); MONSPART Éva (szerk.) – MOLNÁR László et al. (fotó): *A Balaton könyve. Olvasókönyv mindazoknak, akik tavunkat még jobban szeretnék megismerni*. ([Balatonfüred], [2001].)

Képeslapok: *A Balaton látképe*. (Budapest, Karinger, [s.a.]; Postára adás ideje: 1935., Címzett: A Mecseki Egyesület); *Almádi. Öreghegy*. (Budapest, Magyar Fénynyomdai Részv. Társ.; Postára adás ideje: 1909., Címzett: Reuter Camillo); *Balatonlelle. Községi strand*. (Budapest, Karinger, 1930-as évek; Postára adás ideje: 1934., Címzett: Reuter Camillo, Feladó: Falcsikné); *Csordás-villa. Üdvözet Balaton-Lelléről*. (Budapest, 1950-es évek; Postára adás ideje: 1957., Címzett: Reuter Camillo); *Ferenc József kereskedelmi kórház balatonlellei üdülője*. (Budapest, 1940-es évek; Postára adás ideje: 1943., Címzett: Kiss József Antal); *Fonyód - Bélatelepi fürdő. Róm. kath. templom*. (Budapest, Monostory György, [s.a.]; Postára adás ideje: 1939., Címzett: Reuter Camillo); *Fonyód-fürdő. Kilátás a Badacsonyra*. (Postára adás ideje: [s.a.], Címzett: Reuter Camilloné); *Fonyód-fürdő. Útrészlet*. (Fonyód, Bellainé kiadása, [s.a.]; Postára adás ideje: [s.a.], Címzett: Reuter Camilloné); *Fonyód-fürdő. Valkó-émlék*. (Budapest, Monostory György, 1933.; Postára adás ideje: 1938., Címzett: Kiss József Asztal); *Greetings from Balaton*. (Budapest, Ars Una Studio, [s.a.]; Postatiszta); *Keszthely. Parti részlet*. (Budapest, Barasits, 1940-es évek; Postára adás ideje: 1943., Címzett: Reuter Camilloné, Feladó: Nelly); *Siófok. Fürdőház*. ([s.l.], [s.n.], [s.a.]; Postára adás ideje: 1903., Címzett: Reuter Camillo); *Siófok kikötő*. (Budapest, Monostory György, 1920-es évek; Postára adás ideje: 1929., Címzett: Reuter Camillo); *Siófok. Siórészlet*. (Budapest, Monostory György, 1920-es évek; Postára adás ideje: 1929., Címzett: Reuter Camillo); *Üdvözet a Balatonról*. (Budapest, Monostory György, [s.a.]; Postára adás ideje: 1930., Címzett: Reuter Camilloné)

10. ábra Balatoni fürdőhelyek

Balatonfüredi gyógyvíz

A füredi Savanyúvíz az ország egyik legnépszerűbb fürdője volt. „A' gyógyhely a' mellette fekvő Balaton-Füred falutól megkülönböztetés végett Savanyúviznek nevezetik.” (Horváth Bálint: A' füredi-savanyúvíz 's Balaton' környéke. Kézi-könyvül a' savanyúvízi, 's balatongőzősi minden karu, 's rendü tisztes vendégeknek. Magyar-Óvárótt, Nyomtatta Czéh Sándor, 1848. 14.) Fejér Antal ügyvéd, 1777 júliusában a füredi savanyúvíz-forrásról *A füredi savanyú viznek hasznáru ki adott versek...* címmel írt egy 32 versszakból álló költeményt. Oesterreicher Manes József orvosdoktor, Balatonfüred első fürdőorvosa több budai és balatonfüredi forrás vizét ismertette közleményekben. A fürdő múltjának történettudományi összefoglalását Sörös Pongrác bencés áldozópap, történet- és életrajzíró végezte, az 1910-es években. (Sörös Pongrác: A tihanyi apátság története. Budapest, 1911.)

Kiállított könyvek, folyóiratok: FEJÉR Antal: *A füredi savanyú viznek hasznáru ki adott versek, mellyeket nemzeti és vitézleő Fejér Antal tekintetes, nemes heves, és külső Szólnok törvényesen egybe kaptsolt megyének Tábla Birája, ... a Füredi Savanyú Víz Forrásánál maga, és másoknak mulatságára múltt 1777-dik Esztendőben Sz. Jakab Havában irtt.* ([Balatonfüred], [s.t.], 1777.); HORVÁTH Bálint: *A' füredi-savanyúvíz 's Balaton' környéke. Kézi-könyvül a' savanyúvízi, 's balatongőzősi minden karu, 's rendü tisztes vendégeknek.* (Magyar-Óvárótt, Nyomtatta Czéh Sándor, 1848.); JALSOVICS Aladár Károly: *A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei. Képekkel illusztrálva.* (Budapest, 1878.); KARDOS Ignác – SIMALYA V. Ferenc (kiad.): *A Balaton összes fürdő és üdülőhelyeinek leírása a Balatoni Szövetség támogatásával.* (Kaposvár, [1907].); *Balaton. A Balatoni Szövetség hivatalos értesítője.* (Budapest, 1939. XXXII. évf. 2. szám)

Dokumentumok: [*Névsora a t. cz. Balaton füredi fürdő vendégeknél 1844-dik évben.*] (Weszprémben, Jesztány Toth János nyomtatása, 1844.); *Számadás [Balatonfüred, szállodai szobaszámla]*; (Füred 1844. VII. 20.); *Anna-bál július 26-án Balatonfüreden. – Anna-Ball am 26sten Juli. Füred. Mayer Antal vendéglős.* (Pest, Lukács László ny., [s.a.]

Képeslapok: *Balatonfüred.* ([Eperjes], Divald, [s.a.]; Postára adás ideje: 1923., Címzett: Reuter Camillo); *Balatonfüred-fürdő. Nem, nem, soha!* (Budapest, Monostory György, 1928.; Postára adás ideje: 1928., Címzett: Reuter Camillo); *Balatonfüred gyógyfürdő látkepe repülőgépről tekintve.* (Budapest, Keringer, [s.a.]; Postára adás ideje: 1935., Címzett: Reuter Camillo); *Balatonfüred-fürdő. Balaton Szövetség üdülőháza.* (Budapest, Monostory György, 1931.; Postára adás ideje: 1931., Címzett: Reuter Camillo); *Balatonfüred-fürdő. Ipolyudvar.* (Budapest, Monostory György, 1931.; Postára adás ideje: 1931., Címzett: Reuter Camillo); *Balatonfüred. Parkrészlet a Rabindranáth Tagore által ültetett fával.* (Budapest, Baransits, 1920-as évek; Postára adás ideje: 1928., Címzett: Reuter Camillo); *Üdvözlét Balatonfüredről.* (Bécs-Floridsdorf, Schvidernoch Károly, [s.a.]; Postára adás ideje: 1898., Címzett: Reuter Camillo)

11. ábra Balatonfüredi gyógyvíz

Harkány

A baranyai fürdők közül legismertebb és leglátogatottabb a harkányi gyógyfürdő. Batthyány Antal birtokának csatornaászási munkálatai közben fedezték fel a forrást 1823-ban. Harkány népszerűsítéséért nagyon sokat tett Patkovich (Patkovics) József, aki gyógyvízzé nyilvánította a gyógyforrás vizét, s fürdőorvosként is működött a telepen. *A' harkányi hévíz és gyógyereje* (Pécs, 1846.) című művét az Orvosok és Természetvizsgálók 1845-ös harkányi országos gyűlésének alkalmából írta: „a' természet 's ipar Baranya vármegyét megáldotta jelességei közül legnevezetesebb egy gyógyforrás, melyet az alkotó

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

ezen táj' boldog lakóinak ebbéli hiányuk pótlékául nyitott." (Patkovics József: *A' harkányi hévvíz és gyógyereje*. Pécs, Lyceum Nyomda, 1846. 5.) A víz gyógyhatását esetleírásokkal is igyekszik alátámasztani: egy 17 éves döbröközi legény, aki 10 éve nem tudott már talpra állni, 60 fürdő után tökéletes egészségnek örvendett, sőt Harkányban még táncmulatságon is részt vett. A harkányi vizet ivókúra formájában is fogyasztotta az a 49 éves plébános, kit minden étkezés után súlyos gyomorgörccsök gyötörtek, egészen le is fogyott a betegség miatt. A harkányi víz és fürdőkúra teljesen meggyógyította, sőt elvesztett súlyát is visszanyerzte.

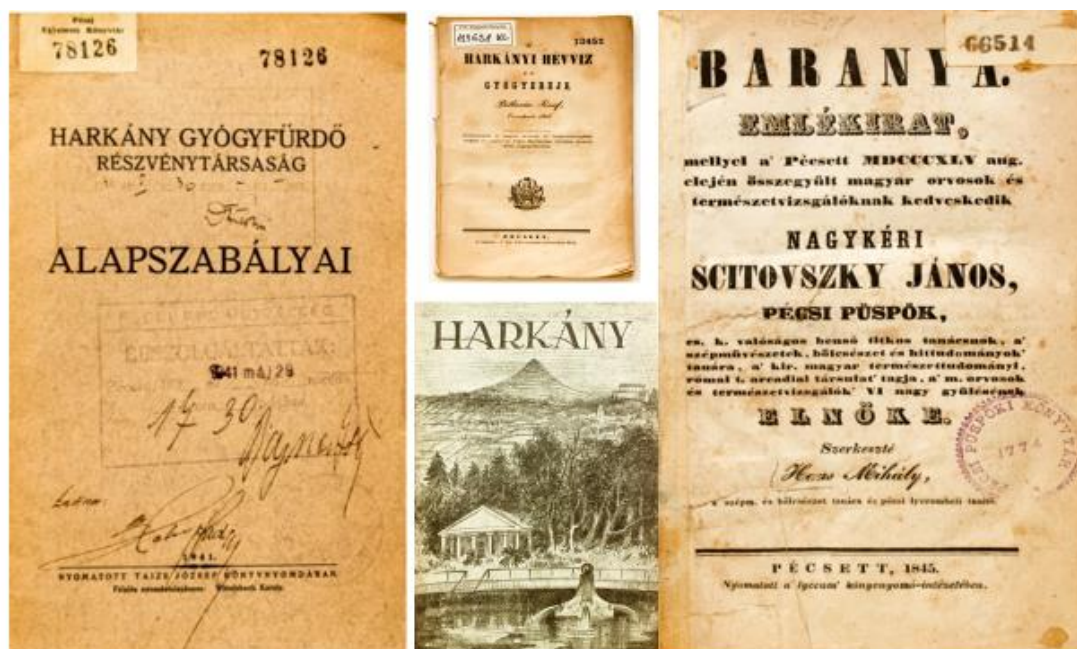
1866-ban Zsigmondy Vilmos artézi kutat fűrt Harkányban, ezzel megoldódott a vízhozam ingadozásával és forrás eliszapodosásával kapcsolatos probléma. Zsigmondy fűrása kapcsán 37 méter mélységben felfedeztek egy gazdag vízmedencét, mely naponta 42 ezer hektoliter 62,2 °C hőmérsékletű vizet szolgáltatott. 1867-ben Than Mór végzett elemzéseket a vízzel és sikerült kimutatni annak hatékonyságát: a harkányi gyógyvíz legjellemzőbb alkotórésze a biológiai szempontból nagy aktivitású szénoszulfid (carbon sulfid), amely gáz formájában van a vízben. A harkányi gyógyvíz az egyetlen a világon, amelyben ez a vegyület megtalálható.

Az 1930-as években kiadott fürdőismertetők fényképeit Zsabokorszky Jenő jónévű pécsi fotográfus készítette, szövegét Ángyán János belgyógyász professzor írta. 1949-ben a Harkány fürdőt államosították. Kibővítették a termálfürdőt, új csőhálózatot fektettek le, növelték a kádakat, új medencéket, kabinsort építettek, korszerű egészségügyi ellátással. A fokozódó vízszükséglet kielégítésére 1960-ban új kutat is fűrtak, amely 62-63 °C hőmérsékletű kénes gyógyvízzel látja el a fürdőtelepet.

Kiállított könyvek: STRÁZSAY János: *A' Harkányi Ferdők (Baranya Vármegyében.)* (Tudományos Gyűjtemény, 9. évf., 1925. XII. köt., 13-25. p.) (Pesten, Petrózai Trattner Mátyás betűjével, 1825.); STOLTZ Sámuel Ágoston: *Aquae minerales-sulfureae Hungariae. Dissertatio inauguralis medica quam pro optinendo medicinae doctoris gradu in ... Universitate Hungarica edidit Samuel Augustus -- Hungarus Eperiersiensis.* (Pestini, Josephi Beimel, 1833.); HAAS Mihály (szerk.): *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben. Emlékirat, mellyel a Pécs, MCCCLXV aug. elején összegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálóknak kedveskedik nagykéri Scitovszky János, pécsi püspök...* (Pécs, Nyomatott a' lyceum' könyvnyomó-intézetében, 1845.); PATKOVICH József: *A' harkányi hévvíz és gyógyereje. Felolvastatott a' magyar orvosok' és természetvizsgálók' 1845dik évi auguszt hó 14kén Harkányban folytatva tartatott Vidik nagygyűlésében.* (Pécs, Nyomatott a' Lyc. Könyvnyomó-Intézetében, 1846.); ZSIGMONDY Vilmos: *Mittheilungen über die Bohrthermen zu Harkány, auf der Margaretheninsel nächst Ofen und zu Lippik, und den Bohrbrunnen zu Alcsúth.* (Pest, 1873.); ÁNGYÁN János (bev.): *Harkány Gyógyfürdő.* (Budapest, [193?]); ZSABOKORSZKY Jenő (fotó): *Harkány Gyógyfürdő.* (Budapest, [1933?]); *Hív a Mecsek. Kirándulók kalauza.* (Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., [1935.]); *A VIII. Pécs-Baranyai Gyümölcs-, Szőlő-, Bor- és Mézkiállítás (1937. aug. 20–22.) tájékoztatója.* (Pécs, 1937.); *Harkány Gyógyfürdő Részvénytársaság alapszabályai.* ([Pécs], Taizs József, 1941.); *Filléres téli menetrend.* (Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Müintézet, [1942?]); CSEKEY István: *Harkány.* (Pécs, 1957.); SZITA László: *Harkány fürdőtörténet. 1823-1973.* (Harkány, 1973.); TAKÁCS József (szerk.): *Termál – 77' harkányi konferencia előadásainak gyűjteménye.* (Pécs, 1977.); GYÁNTI István – KISS Zoltán (szerk.): *A harkányi gyógyvíz és fürdőkultúra bibliográfiája (1825–2015).* (Pécs, 2016.)

Képeslapok: *Harkányfürdő. Parkrészlet.* (Harkányfürdő, Kosik Mihály „Bazár kiadása”, [1920-as évek].; Postatiszta); *Üdvözet Harkányfürdőről.* (Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, [1950-es évek].; Postatiszta); *Üdvözet Harkányfürdőről.* (Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, [1960-as évek].; Postára adás ideje: 1967(?), Címzett: Gálosi Mária)

Tárgyak: Harkányi üveg emlékbögre. (Harkány felirattal)

12. ábra Harkányi gyógyhely

Sikonda

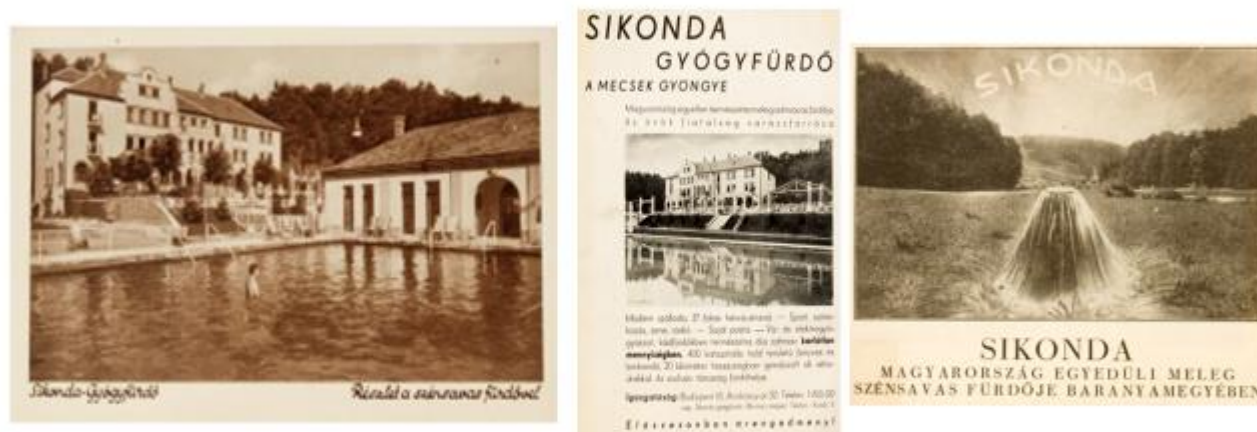
Sikondán köszén keresése közben akadtak gyógyvízre, a kutatás során 1928-ban váratlanul kb. 500 méter mélyről melegforrás vize tört fel 1500 liter hozammal, 17 méter magasságba. 1928 közepén már elkészül az első fürdő. 1929-ben a Földtani Intézet a forrás vizét gyógyvízzé nyilvánította. 1930-ban pedig átadják a 35 szobás gyógyszállót, majd pedig az új medencét. Ángyán János belgyógyászprofesszor a termálvizet lítium tartalmánál fogva alkalmasnak találta gyomor- és bélpanaszok kezelésére, ivókúra formájában. Így 1929-ben megépül az ásványvíz-palackozó is. 1933-ban Sikonda-fürdő megkapja a gyógyfürdő jelleget. 1948-ban a szállodából bányász-szanatórium lett. 1978-tól a fejlesztések abbamaradása, majd a bányabezárások miatt hanyatlásnak indult. 1996-ban felújították a korábbi sanatórium épületét, majd 2004-ben wellness-szálló és élményfürdő nyílt a sanatórium mellett. A víz alkáli-hidrogén-karbonátos gyógyvíz, mely foszfátos, magas szénsav, radon és szulfát tartalmú.

Kiállított könyvek, folyóiratok: Sikonda. Magyarország egyedüli meleg szénsavas fürdője Baranya megyében. ([Pécs], [1930].); Új Magyar Szalon. Társadalmi és szépirodalmi képes folyóirat (II. évf., 1937. 9-10. szám) (Budapest, 1937.); SZÁSZI Tibor – KOVÁCS András: Sikonda. (Komló, 1976.); SZÁSZI Tibor – CSONKA Károly [fotó]: Komló–Sikonda. (Pécs, 1984.); FAZEKAS Imre: Sikonda és környékének természeti, turisztikai látnivalói. ([Komló], [2005].)

Képeslapok: Sikonda-Gyógyfürdő. Részlet a szénsavas fürdővel. ([Budapest], Weinstock Foto, 1930-as évek; Postára adás ideje: 1939., Címzett: Reuter Kamilló); Sikonda. Strand. (Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1980-as évek; Postatiszta

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

13. ábra Sikonda

Hidroterápia – vízgyógyászat

A víz gyógyhatását már Hippokratész is felismerte és számos megbetegedés kezelésére javasolta az alkalmazását. A napjainkban használt hidroterápiás eljárások nagy részét Vincenz Priessnitz és Sebastian Kneipp vezették be a 19. században. A vízgyógykezelések során csak a víz fizikai hatásait: a víz felhajtóerejét, a hidrosztatikus nyomását és a víz hőmérsékletét hasznosítják. S. Kneipp a hideg víz mellett a gőzfürdőt, a meleg terápiát és a váltófürdőt is alkalmazta gyógyászati célokra. „Nevezetes és megfejthetlen az hogy a hideg víz, egy oly gyógyhatány, mely az orvosi tanokban, különösen a gyógyszeratanban alig örvendhet említésnek; az orvosi tudományok falain kívül nőtt hősi hatánnyá, a mikor a falak közé való fölvételt tőle megtagadni többé nem lehet; terjedelmes azon tér, melyen a hidegvíz gyógyereje mozog, és majdnem az egész kórtan mezejét bejárja, miként azt Härdtl legújabb »Füüdészeti könyvében« találjuk följegyezve.” (Pete Zsigmond: Értekezés a fürdésről. A Kir. Budapesti Orvosegylet 1862-ik év május 17-ik és 31-én tartott rendes ülésén. Buda, 1862. 23.)

Kiállított könyvek: LISSCHOVINY, Joanne: *Scrutinium physico-medicum, quo aquarum Stubnensium medicatarum in Inclyto Comitatu Thurotziensi scaturientium, ... sufficiens varii caloris ratio, elementa, utilitas, et modus utendi genuine expendentur.* (Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1748.); WOITA, Anton Carl: *Examen physico-medicum thermarum Scelesensium Schemnicium inter et Cremnicium, civitates Inferioris Hungariae Caesarei-Regio Montanas, sitarum. - Untersuchung nach der Natur- und Aztney-Kunst des Sclenitzisch- oder Glas-Hütten Baades so zwischen den Kays. Kön. Nieder-Hungarischen Berg-Städten Schemnitz und Cremnitz gelegen.* (Wien, Kaliwoda, 1753.); FERRO, Paskal Joseph: *Gebrauche der kalten Bäder.* (Wien, Joseph Kurzbeck, 1781.); OESTERREICHER, Joseph Manis: *Analyses aquarum Budensium, praemissa methodo Cl. Prof. Winterl.* (Viennae, Rudolph Graeffner, 1784.); *Ausführliche*

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Beschreibung sämmtlicher Mineral-Bäder, Gesundbrunnen und Heilquellen des König-reiches Ungarn, Croatien, Slavonien, und Sieben-bürgen. (Kaschau, Carl Werfer, 1834.); KNEIPP, Sebastian: *Meine Wasser-Kur, durch mehr als 30 Jahre erprobt und geschrieben zur Heilung der Krankheiten und Erhaltung der Gesundheit.* (Kempten, 1892.); BENCZÜR Gyula: *Hydro- és thermotherapie orvostanhallgatók és orvosok számára.* (Budapest, 1914.); OLÁH Andor: *A gyógyító víz.* (Budapest, 1987.); BENDER Tamás: *Gyógyfürdőzés és egyéb fizioterápiás gyógymódok.* ([Budapest], [2008].)

14. ábra Hidroterápia

Klimatikus gyógyhelyek és tengeri fürdők

A klimatikus és tengeri üdülőhelyek népszerűvé válásával a gyógyulási, üdülési lehetőséget keresők új típusú gyógyhelyekre is eljuthattak. A tengeri fürdőzés lehetősége először mint gyógymód merült fel, mivel a vízkúra egyik ágának tekintették a tengeri fürdőt. Az 1870-es évekre Fiume (Rijeka) közelében a vasúton megközelíthető Abbázia (Opatija) lett a Monarchia második legnépszerűbb – különösen az arisztokrácia által kedvelt – üdülőhelyévé. A kikötőként is jelentős Crikvenica az alacsonyabb társadalmi osztályok által is szívesen látogatott nyaralóhely lett. Hankó Vilmos: *Külföldi fürdők, gyógyító helyek és ásványvizek* (Budapest, 189?) című könyvében részletesen bemutatja a kedvelt tengeri fürdőhelyeket is.

A gyógyfürdők fejlődéséhez nagyon hasonló módon, alakultak ki magashegységi klimatikus gyógyhelyeink is. A Tátrában meginduló idegenforgalomnak eleinte a túrázás és a hegymászás, később a síelés volt célja. A hegyvidéki klíma jótékony hatásának felismerése eredményezte, hogy az 1870-es és 1880-as években Újtátrafüred és Alsótátrafüred település már magaslati üdülőhely céljából jött létre. Különösen a tuberkulózis és légzőszervi megbetegedések kezelésére ajánlották a magashegyi klimatikus gyógyhelyeket. Az 1876-ban épült újtátrafüredi gyógyintézet volt az első magyar tüdőszanatórium, valamint az első télen is működő magaslati gyógyintézet.

Kiállított könyvek, folyóiratok: CSERNYEI József: *Orvosi értekezés a vizről melyet orvos tanárrá lettek közre bocsátott. Dissertatio inauguralis medica de aqua...* (Pesten, Landerer és Heckenastnál, 1846.); BOULAI, V.: *Les bains de mer. Guide-hygiène.* (Caen, F. Le Blanc-Hardel, 1870.); HANKÓ Vilmos: *Külföldi fürdők, gyógyító helyek és ásványvizek.* (Budapest, [189?].); *Tátrafüred vagy Ó-Tátrafüred klimatikus gyógyhely és vizgyógyintézet. Tátrafüred oder Ó-Tátrafüred (Curbad Schmecks oder Alt-Schmecks),*

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

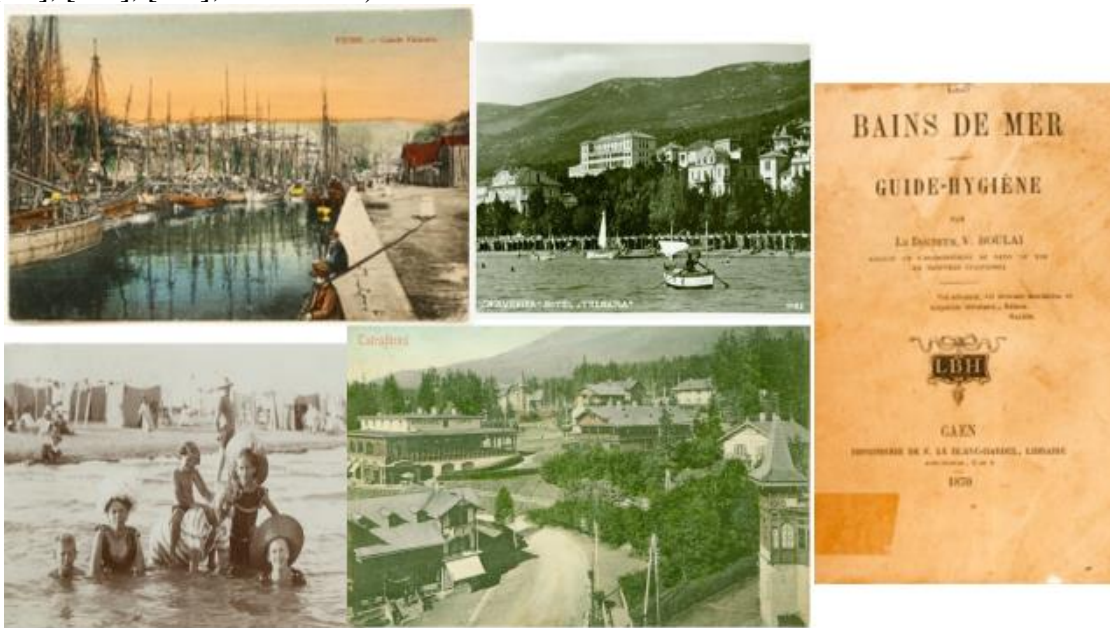
Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

klimatischer Curort und Wasserheilstalt. (Löcse, 1893.); ÉJSZAKY József: *Három nap a Magas Tátrán. Budapest, Ruttka, Csorba, Csorba tó, Tátrafüred, Dobsinai jégbarlang, Poprád, Kassa, Budapest. Utí terv, költségelőirányzattal. Menetrend, utleirással. Tájéleírás.* (Budapest, 1897.); SZONTAGH Miklós – TELEKI Sándor (átdolg.): *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába és a Tátravidéki fürdőkhöz.* (Budapest, 1912.)

Fotók: *Családi fürdőzés Rab-szigetén (Isola Arbe)* [fényképmásolat] (Arbe, 1912.); *Csorbai-tó. Csorbauer See.* [Fotóleprellő] ([s.l.], [s.n.], [s.a.]

Képeslapok: *Abbazia – Panorama.* (Abbazia, A. Tomasic – Fotostampa R. Craldi, 1920-as évek; Postára adás ideje: 1927., Címzett: Reuter Camillo); *Alsó-Tátrafüred – Unter-Schmecks. Tátra – Hohe Tatra.* (Dresden, Stengel & Co., [s.a.]; Postatiszta); *Fiume – Canale Fiumara.* (Fiume, Celestine Mayer, 1910-es évek; Postára adás ideje: 1912., Címzett: Sziebert Jánosné); *Lillafüred. Hámori-tó látképe* (Márton Jenő (fotó); Budapest – Lillafüred, Margit-fényképészet, 1930-as évek; Postára adás ideje: 1939., Címzett: Kiss József Asztal); *Lillafüred.* ([s.l.], Grünwald Ignác, [s.a.]; Postatiszta); *Tátrafüred.* (Dresden, Stengel & Co., 1905.; Címzett: Boncz Andor); *Tátra. Barlangsziget Társalgó.* (Landeshut, Kunstverlag von F. Pietschmann, 1900-as évek eleje.; Postára adás ideje: 1903., Címzett: Reuter Camillo); *Therapia Palace Hotel, sanatorium és tengeri fürdő Cirkvenica, Fiume mellett.* ([s.l.], Van Dyck-nyomás, [s.a.]; Postatiszta); *Trogir.* ([s.l.], [s.n.], [s.a.]; Postatiszta)

15. ábra Tengeri és klimatikus gyógyhelyek

A fürdőruhadivat változása

Kiállított könyvek, folyóiratok: *McCall's magazine.* (New York, 1930. June); *Asszony, leány, család naplója. A Pesti napló ingyen melléklete.* (Budapest, 1933. június 24.); KYBALOVÁ, Ludmila – HERBENOVÁ, Olga – LAMAROVÁ, Milena – HARMATH Anikó (ford.): *Képes divattörténet az ókortól napjainkig.* (Budapest, 1974.); F. DÓZSA Katalin: *Letűnt idők, eltűnt divatok 1867-1945.* (Budapest, 1989.); IMREHNÉ SEBESTYÉN Margit: *Divatok és korok.* (Celldömölk, [2010].)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Füzdőruhák, egyéb ruházati kiegészítők: Fekete kötött női füzdőruha, fekete-fehér fonott pánttal. (20. sz. első fele); Fekete női sort. (20. sz. első fele); Fekete szatén női füzdőruha. (20. sz. első fele); Kék forrónadrág. (20. sz. első fele); Kétrészes karton bikini. (20. sz. első fele); Sötétkék pamut férfi füzdőruha. (20. sz. első fele); Sötétkék-fehér pamut férfi pamuttrikó. (20. sz. első fele); Világosbarna férfi füzdőnadrág. (20. sz. első fele); Virágmintás női füzdőruha (1960-as évek); Horgolt csipkekesztyű (20. sz. első fele); Legyező (20. sz. első fele)

16. ábra Füzdőruha divat

Füzdőhelyek mindennapjai

A 19. századra a füzdőhelyek egyre polgáribbá váltak, de ne feledjük a honi polgárság tehetősebb rétege számára a történelmi nemesség viselkedése a 20. század közepéig követendő mintaként szolgált. A népszerű füzdőhelyek vendégkönyvei alapján készített statisztikák szerint a hagyományos feudális eredetű elit egyre kisebb szerepet kezdett betölteni. A vidéki úri kaszinók a polgári kaszinóktól elkülönülve, limitált taglétszámú klubokként működtek. Ebben a világban az illem is változásra szorult – az udvariasság a műveltség egyértelmű jelének számított. A tiszteletadás különféle formáiban a rangok címek pontos ismerete még továbbra is rendkívül fontos volt. A tapintatos viselkedés és illedelmes társalgás tanulható dolgoknak számítottak: vendéglőben a távolabb lévő pincér után kiabálni vagy pongyolában megjelenni a közös reggelinél udvariatlan viselkedésnek számított minden vendéggel szemben. Az urak érdekes ötleteket kaphattak a könyvből a hölgyekkel történő ismerkedésre. Természetesen egy hölgyet ismeretlenül megszólítani nem volt illendő, de ha egy úriember valamilyen apró szívességet tesz egy hölgynek már egészen más volt a helyzet...

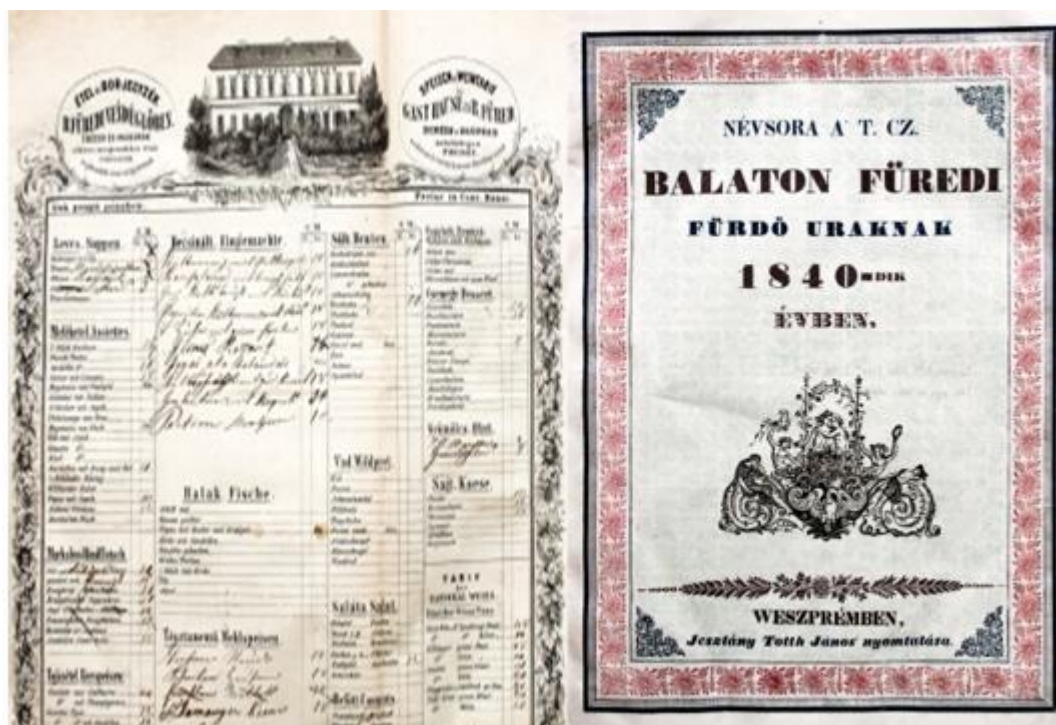
<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Az egyes fürdőhelyek a művelődés és szórakozás színtereiként is fontosak voltak, hiszen a fürdői zenekarok szinte sehonnan sem hiányoztak, továbbá általánosak voltak a 6-700 kötetes fürdőkönyvtárak is. A fürdőhelyek színházi élete talán még fontosabb volt. Gleichenbergtől Élő-patakig Pöstyéntől Trencsénteplicig mindenütt volt a színjátszásnak valamiféle hajléka. Balatonfüred 1831-től bírt színházi élettel. A 19. század végére kialakult a fürdőszezonok jellemző szórakoztató rendezvény-sorozata is. A szezon májusban indult, ekkor azonban rendszerint még nem érkezett kellő számú vendég, így ezt szerényebb keretek közt tartották meg. Hétköznapokon az ivókutaknál zenekar játszott még a viszonylag kisebb fürdőhelyeken is. Minden hétvégén táncestélyt, akkori elnevezéssel *reuniót* tartottak. A jelentősebb fürdők rendelkeztek könyvtárral, ezek közül, például a Vihnyén működő 639, a Parádi 488 kötetet számlált 1904-ben. Ezen a két fürdőhelyen a fürdőorvosok foglalkoztak a könyv-állomány gyarapításával. Az olvasótermekben hozzáférhetőek voltak a napilapok és a fontosabb irodalmi folyóiratok is.

Kiállított könyvek, folyóiratok: PAPP Károly: *A szlavóniai Daruvár hévvizű-fürdő védőterülete.* (Budapest, 1910.); CSEKE László: *Észak-Magyarország gyógyfürdői és fürdői.* (Budapest, 1982); KÓSA László: *Fürdőélet a Monarchiában.* (Budapest, 1999.); MOLNÁR Gál Péter: *A pesti mulatók. Előszó egy színháztörténethez.* ([Budapest], 2001.)

Dokumentumok, aprónyomatványok: *Füred. Étlap a Nagy Vendéglőben. - Speisen-Tarif im Grossen Gasthof.* ([s.l.], [s.n.], [s.a.]); *Számadás* [Balatonfüred, szállodai szobaszámla] ([Balatonfüred], [1844.]); [Szobai étkezési számlák] *Nota Zimmer Nr. 12.* ([s.l.], [s.n.], [s.a.]); *Mit hohen Bewilligung haben wir die Erde ... Luftballon steigen zu lassen. Der Schauplatz ist an Wasser. Der Ausgang ist um 7 Uhr.* ([Balatonfüred], [s.a.]); *Névsora a t. cz. Balaton füredi fürdő vendégeknél 1839-dik évben.* (Weszprémben, Jesztány Totth János nyomtatása, 1839.); *Névsora a t. cz. Balaton füredi fürdő vendégeknél 1840-dik évben.* (Weszprémben, Jesztány Totth János nyomtatása, 1840.); *Névsora a t. cz. Balaton füredi fürdő vendégeknél 1841-dik évben.* (Weszprémben, Jesztány Totth János nyomtatása, 1841.); *Névsora a t. cz. Balaton füredi fürdő vendégeknél 1847-dik évben.* (Weszprémben, Jesztány Totth János nyomtatása, 1847.); [Balatonfüred, színlap] *A kerületi nemzeti színészársaság 1852. Juli 27. Házassági három parancs. SZIGLIGETI-től. Zene SZERDAHELYI.* (Weszprém, Ramazetter, 1852.); *Névsor és utazási költségek Rohitsch-Sauerbrunn felé.* ([s.l.], 1858.)

17. ábra A fürdőhelyek mindennapjai

Fürdőélet, fürdőhelyek a művészetekben

A gyógyfürdők, fürdőhelyek látogatói között szép számmal találunk művészeket is. Az irodalomban, zenében, filmben is megjelenik a fürdőélet, a fürdővárosok szerepelnek helyszíneként egy-egy irodalmi vagy filmalkotásban. Sok írónk, művésznk ihletet, nyugodt környezetet kapott a gyógyhelyektől: például Jókai Mór vagy Móricz Zsigmond több művét is Balatonfüreden, illetve Hévízen írta. Rabindranath Tagore is Balatonfüreden gyógykezelte magát. Csáth Géza (Brenner József) fürdőorvosként dolgozott több évadon keresztül magyarországi gyógyfürdőkben, a kiállításban egy Stószfürdőről írott képeslapja látható. Herkulesfürdő emlékét mai is örzi Pazeller Jakab 1903-ban komponált nosztalgikus hangulatú keringője, a *Herkulesfürdői emlék*. Pazeller zenekarának Herkulesfürdő volt kirendelt állomáshelye, egy szép nyári idényt elevenít fel a népszerű melódia. A keringő ismertségét és kedveltségét az is mutatja, hogy egyszer még Puccini is vezényelte a művet. 1977-ben Sándor Pál *Herkulesfürdői emlék* című filmje felhasználta a kedvelt keringő címét és zenei motívuma végigvonul a filmben.

Kiállított könyvek, folyóiratok: KOVÁCS Ágoston: *Gleichenberg egy magyar embernek. Uti jegyzetek*. (Pécs, 1864.); JÓKAI Mór: *A magyar Tempevolgy. Regényes tájleírás*. (Nagykanizsa, 1877.); EÖTVÖS Károly: *A balatoni utazás vége*. (Budapest, 1909.); *Balaton. A Balatoni Szövetség és a kötelékébe tartozó intézmények és vállalatok hivatalos értesítője*. (Budapest, 1929) (22. évf. 1929. 8. szám); MÓRICZ Zsigmond: *Rokonok*. (Budapest, 1955.); BÁRON György: *Hollywood és Marienbad*. (Budapest, 1986.); ROBBE-GRILLET, Alain: *L'année dernière à Marienbad*. (Paris, 1988.); CSÁTH Géza: *Napló 1912–1913*. (Szekszárd, 1989.); PAZELLER, Jacob: *Souvenir de Herkulesfürdő. Herkulesfürdői emlék* (Faksimile)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

[Nyomtatott kotta] (Budapest, 2004.); TAGORE, Rabindranath [et al.] – TEREBESS Gábor (ford.): *Modern nyugati haiku*. (Budapest, 2005.); EÖTVÖS Károly: *Eötvös Károly balatoni utazásai*. (Budapest, 2011.)

Fotók: Rabindranath Tagore balatonfüredi gyógykezelésen 1933-ban. [fényképmásolat] (Balatonfüred, 1933.)

13. ábra Fürdőélet a művészetben

Ásvány- és gyógyvizek

„Az ásványvíz természetes folyamatok révén ásványi sókat, illetve gázokat tartalmazó csapadékvíz, vagy hő- és nyomásviszonyok változása következtében a kőzetekből felszabaduló víz. Amennyiben a víz összetétele megfelel bizonyos követelményeknek, de gyógyhatása nincs, akkor ásványvíz, ha pedig összetétele, illetve fizikai tulajdonságai folytán gyógytényezőként felhasználható, akkor gyógyvíz.” (Schulhof Ödön (szerk.): Magyarország ásvány- és gyógyvizei. Budapest, 1957.) Az ásványvizek alkalmazása a legrégebbi gyógymódok közé tartozik. Az ásványvizet korábban a gyógyhatása miatt fogyasztották, napjainkban azonban a mindennapos vízfogyasztás része lett természetes tisztasága és jó ízvilága miatt, ezért ma már elsősorban szomjúságoltás céljából alkalmazzák.

Kiállított könyvek, folyóiratok: HAHN, Johann Siegemund: *Unterricht von Krafft und Würckung des frischen Wassers in die Leiber der Menschen, besonders der Krancken bey dessen innerlichen und äusserlichen Gebrauch*. (Bresslau - Leipzig, Daniel Pietssch, 1745.); TÖRÖK József: *A két magyarhaza első rangu gyógyvizei és fürdőintézetei, természet-, vegy-, s gyógytani sajátságaikban előterjesztve*. (Pesten, Nyomtatott Beimel Józsefnél, 1848.); SIKLÓSY Károly: *A vizgyógyomód utasítás a leggyakrabban előforduló betegségeknek gyógyítására a szenvedők használatára*. (Pesten, 1859.); WACHTEL, David: *Ungarns Kurorte und Mineralquellen*. (Oedenburg, 1859.); BOLEMAN István: *Szinye-Lipóczi Salvator-Forrás. Balneologiai tanulmány*. (Budapest, 1896.); TAUSZ Béla (szerk.): *Balneologiai Értesítő*. (Budapest, 1930. április XV. évf.); FRANK Miklós: *Magyarország fürdőinek, ásványvizeinek, üdülőhelyeinek ismertetése Magyarország*

fürdőtérképével. (Budapest, 1935.); CSAJÁGHY Gábor et al. – SCHULHOF Ödön (szerk.): *Magyarország ásvány- és gyógyvizei.* (Budapest, 1957.); BIKFALVI Istvánné et al. – BORSZÉKI Béla György (szerk.). *A Kárpát-medence ásvány- és gyógyvizei.* (Budapest, 2013.)

Ásványvizes üvegek: Csillaghegyi ásványvíz üvege; Ferencz József keserűvíz üvege; Harmatvíz ásványvizes üveg; Kristály ásványvizes üveg

19. ábra Ásvány- és gyógyvizek

Térképek

DEUTSCH, Franz Joseph: Heilquellenkarte von Ungarn und mit einer übersichtlichen Zusammenstellung der bisher bekannten chemischen Analysen ungarischer Mineralwässer. (Temesvár, Beichel und Fiek, [1847].); BERNÁTH József (összeáll.): *A Magyar Korona országainak ásványvízi térképe.* (Budapest, [s.n.], 1880.)

14. ábra Gyógyhelyek térképe

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Molnár Dávid

Plakátok

Az aggteleki barlang. [Balatonfüred, színlap] (Veszprém, Ramazetter, 1852.); *Anna-bál július 26-án Balatonfüreden.* – *Anna-Ball am 26sten Juli. Füred.* Mayer Antal vendéglős. (Pest, Lukács László ny., [s.a.]); *Annapapi tánc-ünnepély 1850. júl. 28.* – *Anna Ballfest am 28sten Juli 1850.* ([s.l.], [s.n.], 1850.); TUSZKAY Márton: *Bártfa Gyógyfürdő.* (Budapest, Athenaeum, [1910-es évek]); HAMPEL–SCHUNN: *Budapest Székesfőváros Szent Gellért Gyógyfürdője és Szállója.* (Budapest, Budapest Székesfőváros Nyomdája, [s.a.]); VIZY D.: *Félix Gyógy-Fürdő.* (Nagyvárad, Sonnenfeld, [s.a.]); *Hűvösvölgyi Park Pensio.* (Budapest, Róna Ármin, [1920-as évek]); SZIRMÁK: *Mégis csak legjobb a Petánczi savanyúvíz.* (Budapest, Rigler Rt., [1926].); *Mióta Paptamási vizet iszom nincsen semmi bajom.* (Budapest, Kellner és Mohrlüder, [1925 előtt]); TUSZKAY Márton: *Salufig gyógyfüge szörp hashajtó.* (Budapest, Grafikai Intézet Rt., 1926.)

21. ábra Plakátok

Műszerek

Légárammérő műszer (Anemométer) (Dresden, Georg Rosenmüller, 1945 előtt); Légárammérő műszer (Anemométer) (Szovjetunió, 1952.); Napsugárzástartam-mérő műszer (Campbell-Stokes típusú) (Dessau, VEB Junkalor, 1945 után)

15. ábra Műszerek

A kiállítás teljes katalógusa elérhető itt: https://issuu.com/tgyo/docs/gyogyito_vizek_kiallitas_kat_2016

A képeslapok böngészhetőek a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Reuter Camillo képeslapgyűjteményében: <https://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac.reuter/CorvinaWeb?action=simplesearchpage>

Irodalom

(a katalógusban bemutatott könyveken kívül felhasznált szakirodalom)

BALOGH László – GYÖRI Ferenc – HÉZSÓNÉ Böröcz Andrea – KISS Gábor – LEHMANN-DOBÓ Andrea – MESZLÉNYI-LENHART Emese: *Wellness, sport- és egészségturizmus*. (http://www.jgypk.u-szeged.hu/tamop13e/tananyag_html/wellness/klimatikus_gygyhelyek_magyarorszgon.html) [2016.06.11.]

BEDE Béla: *Gyógyfürdők és gyógyszállók Magyarországon*. Budapest, 2014. 320 p.

BENDER Tamás – BÁLINT Géza – PROHÁSZKA Zoltán – GÉHER Pál – TEFNER Ildikó Katalin: A balneológia helyzete Magyarországon. Bizonyítékok a magyar gyógyvizek hatékonyságáról. *Magyar Tudomány* 174. (2013):11 1307-1312. pp.

CSIFFÁRY Gabriella: *Régi magyar fürdővilág*. Budapest, 2004. 139, [3] p.

FABRICIUS: *Das Ganze der Heilkunst mit kaltem Wasser oder deutliche Anweisung, die meisten und gefährlichsten Krankheiten der Menschen auf die sicherste Weise durch den Gebrauch des kalten Wassers schnell und gründlich zu heilen*. Leipzig, Geibel, 1834. VI, 338 p.

FINÁLY Henrik: *A latin nyelv szótára*. Budapest, 2002. X, 2132 p.

GYÖRKÖSY Alajos – KAPITÁNYFY István – TEGYEY Imre (szerk.): *Ógörög-magyar szótár*. Budapest, 1990. 1240 p.

HAHN, Siegfried: *Bäder und Badekuren*. Berlin, [s.a.]. 151 p.

HANKÓ Vilmos: *A fürdők helyes berendezése és az ásványvizek okszerű kezelése*. Kolozsvár, 1900. 77 p.

Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye. 74/1999. (XII. 25.) EüM rendelet a természetes gyógytényezőkről (http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900074.EUM) [2016.07.06.]

- HEGEDŰS Sándor: Akácok emléke. Utcát neveztek el Pazeller Jakabról. *Barátság* 17. (2010):5. 6578-6579. pp.
- HORVÁTH Béla (Szerk.): *A Balaton. Egry József festményei*. Keszthely, 1958. 36 p.
- HORVÁTH Bálint: *A' füredi-savanyúvíz 's Balaton' környéke. Kézi-könyvül a' savanyúvízi, 's balatongőzösi minden karu, 's rendü tisztos vendégeknék*. Magyar-Óvárót, Nyomtatta Czéh Sándor, 1848. 115 p.
- HUDI József (Szerk.): *Balatonfüredi panaszkönyv 1836-1840*. Balatonfüred, 2015. 254, [17] p.
- Katona Csaba: Fürdővendégek Balatonfüreden, különös tekintettel Szabolcs megyére és Nyíregyházára. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, XIV*. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (Szerk.) Nyíregyháza, 2000. 133–156. p. (<http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/135-157.pdf>) [2016.07.06.]
- KISS László: *Nem volt kedvem, vágyam, impulzusom és kondomom*. Adalékok Csáth Géza fürdőorvosi működéséhez. *Aszklepion* 22. (2012):1. 62-65. pp.
- KÓSA László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999. 270, [2] p.
- KÓSA László: Az erdélyi fürdők aranykora. *Korunk* 20. (2009):8. 3-8. pp.
- KÖNIG Ferenc: *Budapest fürdőváros háromdimenziós térinformatikai adatbázisa*. [Szakdolgozat]. Budapest, 2012. (http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolgozat/2012-msc/konig_ferenc.pdf) [2016.07.06.]
- MONSPART Éva (Szerk.): *A Balaton könyve*. [Balatonfüred], [2001]. 191 p.
- PACZOLAY Gyula (Szerk.): *Magyarország és Erdély gyógyvíztörténelméről. Tudománytörténeti áttekintés a 250 éve született Nyulas Ferencről és gyógyvízelemző elődeiről*. Piliscsaba, 2007. 187. p.
- PERALTA, Miguel Angel: *Magyarország gyógyító vizei*. Budapest, 2004. 288 p.
- PETE Zsigmond: *Értekezés a fürdésről. A Kir. Budapesti Orvosegyet 1862-ik év május 17-ik és 31-én tartott rendes ülésén*. Buda, 1862. 58 p.
- PREYSZ, Kornel: *Die Bäder am Plattensee. Ihre Wirkung und ihr Gebrauch*. Budapest, [1894]. 94, [2] p.
- SCHALLE, Albert: *A vízgyógyászat ABC-je. Kneipp Sebestyén természetes és eredményes gyógy módja*. Budapest, 1990. 408 p.
- STOCKER, Lorenz: *Thermographia Budensis, seu scrutinium physico-medicum aquarum mineralium Budae scaturientium, De Earum Origine, Situ, Antiquitate, Numero, Mineralibus, Virtutibus & usu Medico, tam interno, quam externo, per frequentia Mechanico-Spagyrica experimenta & multiplices easque proprias per novemdecim nunc annorum decursum observationes Medico-Theoretico-Practicas elaboratum & bono publico in lucem datum per D Laurentium Stocker, Philosophiae & Medicinae Doctorem Sacrae Caes. Regiaeque Catholicae Majestatis Praesidii ac Regiae Liberae Metropolitanae Civitatis quondam Physicum ordinarium*. Budae, Typis Joannis Georgii Nottenstein, 1729. [8], 154, [4] p.
- SZÁNTÓ Endre: „Itt mindenki méltóságos...” (Móricz Zsigmond Hévízen) *Hévíz* 20. (2012):3. 75-80. pp.
- SZÁNTÓ Imre: *Gróf Festetics György emlékezete, Hévíz fürdőhely születése*. Keszthely, 1991. 89 p.
- SZEMERE Albert: *Szliács természetes meleg vasfürdőiről s egyéb gyógyforrásairól és azok élettani s gyógyászati jelentőségéről*. Budapest, 1881. VII, 68 p.
- VÁTH János (Szerk.): *Magyar költők dalaiban a Balaton*. Celldömölk, [1937]. 64 p.
- WEISZ Ede: *Az ízületi betegségek gyógyhatása különös tekintettel a Balneo-fizikális gyógy módokra*. Budapest, 1904. 2016 p.
- WIRTH István: *Fürdőkultúra*. [Gödöllő], 2011. (http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/2010-0019_furdokultura/index.html) [2016.05.18.]
- ZÁKONYI Ferenc: *Hévíz múltja és fejlődése 1820-ig*. Hévíz, 1974. 79 p., 14 t.
- ZÁKONYI Ferenc: *A Dunántúl gyógyfürdői és fürdői*. (Magyarország gyógyfürdői). [Budapest], 1977. 252 p.